

Smedsbo interneringsläger

– en sluten disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under
andra världskriget

Susanne Grahn

D- uppsats i historia

Vårterminen 2012

Examinator

Hans-Olof Ericson

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Val av ämne	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Disposition	5
1.4 Material och metod	5
1.5 Avgränsningar	7
1.6 Tidigare forskning	7
2. Bakgrund	10
2.1 Begreppet flykting och olika typer av flyktingförläggningar	10
2.2 Myndigheter med ansvar för civila interneringar	11
2.3 Frihetsberövande åtgärder gentemot utlänningar	12
2.4 Olika flyktingkategorier	13
2.5 Slutna flyktingförläggningar	14
3. Teoretiska utgångspunkter	15
4. Undersökning	18
4.1 Smedsbo interneringsläger - lägerverksamheten	18
4.1.1. Miljöbeskrivning	18
4.1.2. Personalen	18
4.1.3. Lägerlivet	19
4.1.4 Internernas arbetsuppgifter	21
4.1.5 Brott och disciplintraff	22
4.1.6 Internernas motstånd mot interneringen	24
4.2 Internerna i Smedsbo interneringsläger	25
4.2.1 Nationsfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger	25
4.2.2. Åldersfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger	26
4.2.3 Yrkesfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger	26
4.2.4 Olika kategorier av interner i Smedsbo interneringsläger	28
4.2.5 De internerade utlänningarnas senaste vistelseort före interneringen i Smedsbo interneringsläger	32
4.2.6 Interneringstidens längd	33
4.2.7 Utskrivningen av internerna i Smedsbo interneringsläger	34
4.3 Några interners levnadsöden	35
4.3.1 Ulrich Herz	35
4.3.2. Herbert Wehner	37
4.3.3. Immanuel Birnbaum	39

5. Sammanfattande diskussion	42
6. Källor och litteratur	46
6.1 Otryckta källor.....	46
6.2 Tryckta källor	46
6.3 Elektroniska källor	46
6.4 Litteratur	47

1. Inledning

1.1 Val av ämne

Svenska myndigheters agerande under andra världskriget innehåller än idag outforskade fläckar, och det är en del av vårt förflutna som inte visar upp den bästa sidan av det svenska folkhemmet. Det kom mer än hundratusen flyktingar till vårt land under kriget. En del av dem förpassades till slutna interneringsläger, och de visste många gånger inte varför de hade hamnat där och hur länge de skulle bli tvungna att vara inspärrade i lägren. Det är inte svårt att förstå att deras situation var psykiskt pressande, och lägg därtill att många av dem redan hade utsatts för svåra påfrestningar i sitt krigshärjade hemland och även under sin flykt till sitt nya asylland, Sverige.

Mitt första möte med ett interneringsläger var när jag sökte ett uppsatsämne till min B-uppsats i historia. Jag fick då reda på att det under andra världskriget funnits ett interneringsläger för amerikanska flygare på min hemort, Mullsjö. Det var amerikaner som hade landat med sina flygplan i Sverige och sedan, enligt Haagkonventionen, blivit internerade i vårt neutrala land i väntan på att kriget skulle ta slut. Men detta läger går inte att jämföra med de slutna interneringslägren, eftersom amerikanerna kunde röra sig fritt och hade även möjlighet att roa sig med biobesök och krogkvällar. Min uppsats väckte dock intresset för de svenska interneringslägren, och jag läste under mina efterforskningar om en slutna förläggning för tyska desertörer i Vägershult, Kronobergslän. Jag hade inte tidigare läst om de tyska desertörerna, som kom till Sverige under kriget, och ville skriva min kandidatuppsats om detta spännande ämne. Min uppsats kom därför att handla om de desertörer, som internerades i Smedsbo interneringsläger. Min nyfikenhet angående de slutna lägren har ännu inte släckts, och därför har jag beslutat mig för att skriva ytterligare en uppsats om det slutna utlänningslägret i Smedsbo. Nu är min avsikt att ge en mer heltäckande bild av lägerverksamheten och att undersöka alla flyktingkategorier, som förpassades till lägret. Jag tycker, som historiker, att det är betydelsefullt att granska en av de outforskade fläckarna i vårt förflutna, och hoppas kunna göra detta med min uppsats om Smedsbo interneringsläger.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka Smedsbo interneringsläger, ett slutet interneringsläger för utlänningar, som inrättades under andra världskriget. Jag avser dels att undersöka hur lägerverksamheten bedrevs, och dels att undersöka de utlänningar som internerades i lägret. Min avsikt är även att mer ingående undersöka några interners levnadsöden före och efter interneringen i Smedsbo. Uppsatsens teoretiska utgångspunkt kommer att vara Michel Foucaults teori om makt och disciplinering.¹

För att uppnå uppsatsens syfte kommer jag att utgå från följande frågeställningar:

- Hur var lägerverksamheten organiserad i Smedsbo interneringsläger?
- Vilka var personerna som internerades i lägret?
- Vilka olika grupper av utlänningar internerades i lägret?

---

¹ Denna teori kommer att presenteras under kapitlet ”Teoretiska utgångspunkter”.

- Varför internerades dessa utlänningar i ett slutet interneringsläger?
- Hur behandlades internerna under lägervistelsen?
- Vad hände med internerna efter utskrivningen från Smedsbo interneringsläger?

1.3 Disposition

Uppsatsen är indelad i fem huvudkapitel. I inledningskapitlet har jag redan presenterat en motivation till varför jag valt detta uppsatsämne samt uppsatsens syfte och frågeställningar. Det första kapitlet innehåller också en presentation av mitt källmaterial och den metod, som jag har använt för att uppnå uppsatsens syfte. Jag beskriver även de avgränsningar som har gjorts för att uppsatsen storleksmässigt ska anpassas till en D-nivå. Här presenteras dessutom forskningsläget inom det aktuella ämnet .

I kapitel två redovisar jag den bakgrund som läsaren behöver känna till för att kunna sätta in uppsatsämnet i ett större sammanhang. Kapitlet innehåller en definition av viktiga begrepp, en presentation av de myndigheter som ansvarade för interneringen av civila flyktingar under andra världskriget, en genomgång av de olika bestämmelser som gjorde det möjligt att internera flyktingar i en sluten förläggning samt en översikt av de slutna interneringsläger som fanns i Sverige. I kapitel tre går jag igenom de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för uppsatsen. Jag har som teori valt att utgå från Michel Foucaults tankar om makt och disciplinering, och kommer i detta kapitel presentera grunderna i hans maktanalys.

Kapitel fyra innehåller min undersökning om Smedsbo interneringsläger, och kapitlet är indelat i tre delar. Del ett beskriver lägerverksamheten, medan del två har fokus på de utlänningar som internerades i Smedsbo. Slutligen innehåller del tre en beskrivning av några Smedsbointerners livsöden, och syftet med denna del är att försöka ge liv åt några av de män, som på olika sätt och av skilda skäl hamnade i förläggningen. I det femte och sista kapitlet sker dels en sammanfattning av uppsatsen resultat, och dels en diskussion kring undersökningsresultatet. Denna diskussion anknyter dessutom till den tidigare forskning, som presenteras i kapitel ett, samt till uppsatsens teoretiska utgångspunkt, som beskrivs i kapitel tre.

1.4 Material och metod

För att kunna besvara uppsatsens frågeställningar har jag till min undersökning använt mig av två olika typer av källmaterial, dels otryckt källmaterial från *Statens Utlänningskommission* (SUK), som vid denna tid var central utlänningsmyndighet, och dels tryckt material i form av *Statens offentliga utredningar* (SOU). Det otryckta källmaterialet, som behandlar Smedsbo interneringsläger, finns främst bevarat på Riksarkivet, Marieberg, i Stockholm. Materialet finns i Statens Utlänningskommissions dokumentsamlingar, under rubriken ”Andra världskrigets lägerarkiv”. Smedsbo lägerarkiv är helt bevarat, och innehåller sammanlagt 57 volymer.² Eftersom jag inte haft möjlighet att gå igenom hela lägerarkivet har uppsatsens frågeställningar fått styra mitt val av källmaterial.

---

² Dessa volymer omfattar även arkivmaterial rörande de kvinnliga flyktingar som bodde på Smedsbo efter interneringslägrets avveckling (från oktober 1945) samt även material från den skola för flyktingbarn, By

Jag har främst använt lägrets kronologiska inskrivningsregister (två volymer) och kortregistret (en volym) över de internerade utlänningarna. I inskrivningsregistret finns alla interner antecknade i den tidsordning som de kom till Smedsbo och registret är noggrant förtecknat. Angående internernas namn skriver jag ibland ut hela namnet om den aktuella personen offentligt har gått ut och berättat om interneringstiden. I vissa fall har jag nöjt mig med att nämna första bokstaven i förnamnet, och detta gör jag för att rätta mig efter allmän forskningsetik. Kortregistret, som innehåller mer utförlig information om internerna, är inte komplett. Det fattas en del journalkort, och orsaken till detta bortfall diskuteras vidare i uppsatsens undersökning. Jag har även granskat arbetsjournalerna (en volym), som fördes i lägret, och i dessa finns ett arbetsschema för varje vecka samt hur arbetsuppgifterna fördelas mellan internerna. Arbetsjournalerna innehåller också anteckningar om sjukskrivningar, arbetsvägran, löneavdrag eller lönepåslag o.s.v. Vidare har jag gått igenom lägerarkivets volymer innehållande permissioner (en volym) och förpassningar (en volym). Med *förpassningar* avses här beslut om att en utlänning skulle överföras till en sluten förläggning, i detta fall Smedsbo interneringsläger. Slutligen har jag läst igenom en volym med inkommande skrivelser, och den innehåller handlingar av varierande slag. Materialet från lägerarkivet är välorganiserat och en ovärderlig källa i min undersökning. Det speglar också tidsandan och den syn på utlänningar, som rådde under den aktuella perioden.

Det tryckta källmaterialet från Statens offentliga utredningar består av förslag och föreskrifter angående behandlingen av flyktingar under andra världskriget. Ett av dokumenten, SOU 1946:36 *Betänkande angående flyktingars behandling*, utgavs av Socialdepartementet efter kriget och innehåller betänkande från den s.k. *Sandlerkommissionen*, som var en parlamentarisk undersökningskommission tillsatt för att granska den svenska flyktingpolitiken under andra världskriget.³ I betänkandet tar man förutom en allmän beskrivning av flyktingpolitiken och de slutna interneringslägren, även upp klagomål från flyktingar som anser att de blivit illa behandlade under interneringstiden. Materialet från SOU är ett viktigt komplement till Smedsbo lägerarkiv när jag ska besvara uppsatsens frågeställningar. I del tre i min undersökning, som beskriver några interners livsöden, har jag använt mig av biografier över de aktuella männen som källmaterial. Dessa biografier är skrivna ett antal år efter interneringarna, och ofta med huvudpersonens samtycke, och därför riskerar innehållet att bli tendensiöst. Men biografierna är ändå intressanta för undersökningen då de beskriver männens personliga syn på interneringen och interneringstiden i Smedsbo. Beträffande metodval har jag främst använt en kvalitativ metod, som baseras på en granskning av källmaterialet, men undersökningen har även kvantitativa inslag, såsom tabeller. Min metod kommer fortlöpande att diskuteras i undersökningskapitlet, och på samma sätt kommer den källkritiska granskningen att fortgå.

---

internatskola, som inrättades på Smedsbo 1946-48. *Riksarkivets beståndsöversikt: Del 5, Band 2, Centrala myndigheter och domstolar, Internationella organ, M-Ö, 1999*

³ Det informella namnet Sandlerkommissionen kommer av ordföranden *Rickard Sandler*, en känd socialdemokratisk politiker, som tidigare varit statsminister 1925-26 samt utrikesminister under större delen av 1930-talet.

1.5 Avgränsningar

Jag har gjort en del avgränsningar i min undersökning för att begränsa uppsatsen omfång. Smedsbo fungerade som en sluten förläggning för utlännningar mellan 1940-03-09 och 1945-09-30 och denna period blir en naturlig avgränsning i tid. Vidare innehåller Smedsbo lägerarkiv sammanlagt 57 volymer, och jag har därför inte haft möjlighet att läsa igenom allt material i arkivet, utan har valt ut de dokument som är intressanta för min undersökning. Exempelvis har jag inte granskat förläggningsräkenskaper eller handlingar som rör lägerpersonalen. Dessutom är en del av materialet fortfarande sekretessbelagt. När det gäller interner med intressanta livsöden, finns det många att berätta om - utlännningar som efter lägertiden exempelvis har blivit kända politiker, författare eller journalister - men även här har jag varit tvungen att inskränka mig till ett fåtal.

1.6 Tidigare forskning

Forskningsfältet om interneringslägren i Sverige är mycket omfattande, men hitintills finns det ringa forskning inom detta område. Tidigare forskning omfattar främst de militära interneringslägren som drevs av krigsmakten. Det finns även en del forskning om de arbetskompanier, där svenska kommunister placerades under andra världskriget. Men arbetskompanierna var inga interneringsläger och i dessa fanns endast svenska medborgare, och inga flyktingar. Det finns dock några få forskare som under senare år har undersökt de slutna utlänningslägren, och nedan avser jag att presentera det aktuella forskningsläget inom detta område.

Tobias Berglund och *Niclas Sennerteg* har nyligen (2008) aktualiserat utlänningslägren i sin bok, som har den uppseendeväckande titeln *Svenska koncentrationsläger i Tredje rikets skugga*. Författarna skriver att ”i det krigstida Sverige fanns en vidsträckt arkipelag av läger med olika syften, huvudmän och interner”, och de uppmärksammar även den otillräckliga forskning, som har gjorts kring de slutna lägren. Boken innehåller en översikt över alla de slutna utlänningsläger, som fanns i Sverige under krigsåren, men författarna har inte gjort någon djupare undersökning av något av lägren. Fokus ligger på spektakulära händelser, såsom *Långmorarazzian*, och man lyfter fram vissa flyktingöden. Berglund & Sennerteg diskuterar dessutom kring de kända politiker, som Tage Erlander⁴ och även Gustav Möller⁵, som var bland de högst ansvariga för flyktingpolitiken. De menar att Erlander efter kriget ”medvetet försökte mörklägga sin egen roll som högste tjänstemannaansvarig för lägren” och han ”skönmålade sin attityd och sitt handlande mot utlännningar och flyktingar”. Författarna lyfter även fram de godtyckliga interneringarna, där människor utan rättgång, spärrades ”in i svenska läger som kritikerna betecknade som rena koncentrationsläger”. Är det då korrekt att kalla lägren för koncentrationsläger? Berglund & Sennerteg anser att definitionen är ”mycket problematisk i och med att den i efterhand så starkt sammankopplas med förintelsen och därför är det nödvändigt med en tydlig definition”. De använder den definition av

---

⁴ Tage Erlander var socialdemokratisk politiker, och bl.a. statsminister under åren 1946-69.
<http://www.ne.se/tage-erlander>

⁵ Gustav Möller var socialdemokratisk politiker, och bl.a. socialminister, handelsminister och senare riksdagsman. <http://www.ne.se/gustav-m%C3%B6ller>

koncentrationsläger, som författaren *Anne Applebaum*⁶ har lanserat, d.v.s. att ett koncentrationsläger är ”en plats dit en person förs inte på grund av det hon eller han *gjort* utan på grund av det han eller hon *är*”. Denna definition stämmer, enligt Berglund & Sennerteg, in på de slutna utlänningslägren, där utlänningar internerades efter kategoritillhörighet, och ”lägren blev därmed ett verktyg för den svenska statsledningen i ansträngningarna att bevara Sverige oberoende under krigsåren”.⁷

Några forskare har inriktat sin forskning förläggningarna i Långmora och Smedsbo. De har dock endast koncentrerat sig på delar av lägerverksamheten, och ger därför ingen heltäckande bild av situationen i interneringslägren. Men deras forskningsresultat är ändå av största intresse för min undersökning. I *Exilland Schweden: Deutsche und schwedische Antifaschisten 1933-1945* fokuserar *Jan Peters* på kategorin politiskt aktiva utlänningar, och då främst på de tyska kommunisterna. Han menar att det under krigsåren ”blåste en isig antikommunistisk vind” i Sverige, och därför var det framförallt de kommunister som internerades i de slutna interneringslägren i Långmora och Smedsbo. Peters anser, till skillnad från Berglund & Sennerteg, att de svenska lägren inte kan betecknas som koncentrationsläger, utan snarare som ”politische Zwangseinweisungslager”. Man kan, enligt Peters, inte alls jämföra behandlingen i interneringslägren med ”den avgrundsdjupa mänskliga grymhet som fanns i de fascistiska koncentrationslägren”.⁸

Jörg Linder menar i artikeln ”Att röka på förbjuden plats kostar en månads fickpengar: svenska interneringsläger under andra världskriget: diskriminering, degradering och disciplinering” att behandlingen av de internerade i Långmora och Smedsbo inte var human, men att det är felaktigt att benämna lägren som koncentrationsläger. Artikelförfattaren har gjort nedslag i de båda lägerarkiven, men har främst undersökt arkivmaterial från 1940 till 1941, och då med inriktning på de tyskspråkiga, politiskt verksamma, internerna. Hans undersökning visar, i motsats till Peters, att de politiskt aktiva internerna inte enbart bestod av kommunister, även om ett stort antal var kommunistiska flyktingar inhyste lägren även socialdemokrater, syndikalister, politiskt obundna samt utlänningar med obestämd politisk inställning. Interneringarna präglades, enligt Lindner, av en godtycklighet, och ”det fanns helt uppenbart ingen konsekvent linje för de kriterier som låg till grund för ett beslut om internering och fortsatt omhändertagande”. Flyktingarna hamnade i lägren beroende på deras personlighetsdrag, och deras ideologiska tillhörighet hade mindre betydelse vid interneringen. I artikeln finns dessutom en beskrivning av lägerverksamheten, och Lindner skriver att Långmora och Smedsbo var så kallade disciplinförläggningar, och konstaterar att ”diskriminering, degradering och disciplinering var påtagliga inslag i det dagliga lägerlivet, som drabbade alla lika”.⁹

Helmut Müssener fokuserar, liksom Peters och Linder, på de tyskspråkiga politiska flyktingar, som internerades i Långmora och Smedsbo. I *Die deutschsprachige Emigration in Schweden*

---

⁶ Anne Applebaum är en amerikansk journalist och författare. Hon har bl.a. skrivit boken *Gulag: A History* (2003). <http://www.anneapplebaum.com/anne-applebaum/>

⁷ Berglund & Sennerteg, 2008

⁸ Peters, 1984

⁹ Lindner, 1994

nach 1933: Ihre Geschichte und kulturelle Leistung instämmer han med de två nyss nämnda artikelförfattarna om att det är en stor överdrift att kalla lägren för koncentrationsläger, men lägren var styrda efter en ”militärisk ordning” med schemalagda dagar. Lägertillvaron präglades ”av psykologisk osäkerhet och nervositet” beroende på att internerna inte fick några nyheter om krigsutvecklingen, vilket de också protesterade mot. Grunderna för interneringen var ofta vaga, och gick i några fall endast att förklara med ”en hysterisk antikommunistisk stämning”. Müssener konstaterar att internerna i de flesta fall var kommunister, vänstersocialister och eller syndikalister, men att även spioner och kriminella blev förpassade till interneringslägren. De politiska flyktingarna blev i allmänhet frigivna under sommaren och hösten 1943, då den tyska krigslyckan hade vänt.¹⁰

Forskningen kring de tyska desertörerna och de särskilda desertörläger, som fanns under kriget, är begränsad. *Jesper Johansson* och *Siv Rehn* har dock forskat inom detta ämnesområde. De visar att situationen för de tyska desertörerna varierar under kriget beroende på de svenska myndigheternas inställning till Tyskland. I början av kriget avvisades tyska desertörer över gränsen till Norge eller Finland. Från hösten 1941 fick dock en del desertörer stanna i Sverige, och de hamnade i fängelse. Desertörerna placerades från februari 1942 i interneringsläger, och då Långmora och Smedsbo. Senare öppnades särskilda desertörläger i *Kusfors*, i Västerbotten, och i *Vägershult*, Kronobergs län. Rehn beskriver i *Internerad i norra Sverige: Krigsmaktens och Utlänningskommissionens interneringsläger i Norr- och Västerbotten under åren 1940-1945* lägerverksamheten i Kusfors, och diskuterar frågan om det var desertörerna eller allmänheten som skulle skyddas genom de slutna interneringslägren. Hennes slutsats är att bevakningen av desertörerna var till för att skydda dem, eftersom de ”befann sig i ett ytterst utsatt läge”. Desertörerna utgjorde troligtvis inget hot mot allmänheten eller det svenska samhället. Rehn berättar om situationen i Kusfors på ett levande sätt, och boken innehåller exempelvis trevliga berättelser om luciafirande, skämtsamma vakter samt om tyska desertörer som rymt från lägret för att besöka flickor i en närliggande by, men hennes bok innehåller ingen djupare problematisering av interneringarna och situationen i lägret.¹¹

Johansson är i sin avhandling *Vägershult - en disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under andra världskriget* mer kritisk till interneringsförfarandet och hävdar att ”interneringen och behandlingen av flyktingarna kan ses som en social disciplineringsåtgärd från svenska myndigheters sida”. Interneringarna var dessutom en preventiv åtgärd, som vidtogs av de svenska myndigheterna, med syftet att ”kontrollera uppgifter om personerna, deras förflutna och deras flyktmotiv, men också ett sätt att förhindra att de bedrev skadlig verksamhet mot andra flyktingar eller mot landets säkerhets- eller ordningsintressen”. De tyska desertörerna skulle också uppfostas eller disciplineras innan de kunde bli utskrivna från Vägershult. Johansson påpekar också, vilket är betydelsefullt, att ”interneringsförfarandet måste sättas in i sin samhällskontext”. Under kriget var Sverige under hård press, bl.a. från Tyskland, och situationen var allvarlig med ett överhängande krigshot mot vårt land, och därför var myndigheterna tvungna att förhindra skadlig verksamhet. Men det fanns ändå demokratiska

---

¹⁰ Müssener, 1971

¹¹ Rehn, 2002

problem med interneringarna, då ”den enskilde flyktingen kunde interneras utan rannsakan och dom”, och utan kännedom om interneringsorsaken och interneringstiden. Slutligen ifrågasätter Johansson om ”behandlingen i de svenska interneringslägren stod i proportion till flyktingarnas ”brott”.¹²

I *Tyskar och allierade i Sverige: Svensk krigshistoria i nytt ljus* skriver Lars Gyllenhaal främst om de militära interneringslägren, och till dessa räknades inte lägren för tyska desertörer, men han nämner även desertörlägren i Kusfors och Vägershult. Han framhåller att de tyskar, som förpassades till Kusfors, var nazistmotståndare, och ”de var samtliga dödsdömda för att ha flytt från sin tjänstgöring på norra östfronten”. Men för en del svenskar var alla tyskar nazister, då ”tysk” i slutet av kriget var detsamma som ”nazist”.¹³

De norska flyktingarna var en av de största flyktinggrupperna i Sverige under kriget. Anders Johansson beskriver i boken *Den glömda armén: Norge - Sverige 1939-1945* hur 20 000 norska medborgare flydde till Sverige för att genomgå militär utbildning i hemliga läger. Johansson redogör först och främst för militärutbildningen, som gick under täcknamnet *polititroppene*, men i boken han nämner han lägren i Långmora och Smedsbo, där ett flertal norrmän, både quislingar och nationalister, blev internerade. Han konstaterar att år 1941 var ett mörkt år med tanke på relationen mellan svenska och norska myndigheter. Från 1939 till 1942 förhördes och anhölls 65 norska motståndsmän, varav 48 senare dömdes till fängelse eller internering. Johansson påpekar att ”dessutom finns ett stort mörkertal eftersom en del norska motståndsmän internerades utan domstolsbeslut”. Han säger att interneringslägren i Långmora och Smedsbo inledningsvis tog emot politiska flyktingar, men senare internerades utläningar som avtjänat sabotage- och spioneribrott, vilket var brott som vanligen begicks av de norska motståndsmännen, samt tyska desertörer. I boken nämns dock inget om de norska quislingar, som var internerade i interneringslägren. Till Långmora sändes, enligt Johansson, ”de verkligt svåra fallen, som inte var direkt kriminella”, och påpekar att ”Det var så i flyktingkretsar att den som suttit på Långmora fick dåligt anseende och ett hot om Långmora var i många fall tillräckligt för att avskräcka vederbörande från vidare indisciplinärt uppträdande”.¹⁴

2. Bakgrund

2.1 Begreppet flykting och olika typer av flyktingförläggningar

En *flykting* är, enligt Nationalencyklopedin, en ”person som lämnat sitt hemland och som inte kan återvända dit p.g.a. fruktan för förföljelse beroende på ras, nationalitet, tillhörighet till viss samhällsgrupp, religiös eller politisk uppfattning”.¹⁵ En *politisk flykting* har rätt till asyl i sitt värdland, och *asylrätten* innebär en stats rätt att tillåta flyktingar att vistas inom landets

---

¹² Johansson, 2005

¹³ Gyllenhaal, 2011

¹⁴ Johansson, 2005

¹⁵ Enligt 1980 års utlänningslag ersattes termen *politisk flykting* med enbart *flykting*. <http://www.ne.se/flykting>

gränser och att vägra utlämna en person som har flytt från ett annat land, om han/hon där anklagats eller dömts för politiska brott.¹⁶

Det anlände ett stort antal flyktingar till Sverige under andra världskriget, och det var uppemot 200 000 människor som flydde till vårt land från närliggande krigsdrabbade länder.

¹⁷ Många av dessa flyktingar placerades i förläggningar - under krigsåren inrättades ca 150 läger i Sverige¹⁸ - och man brukar skilja mellan *öppna* och *slutna flyktingförläggningar*.¹⁹ De *slutna förläggningarna* (interneringslägren)²⁰ var avsedda för ”icke önskvärda och besvärliga flyktingar”, och i dessa läger var reglerna stränga.²¹ Smedsbo interneringsläger var en av de slutna förläggningarna, och de övriga lägren presenteras under punkt 2.4 ”Slutna flyktingförläggningar”. I de slutna interneringslägren var det fem flyktingkategorier som dominerade: de politiskt aktiva, de kriminella, de s.k. observationsfallen, de s.k. disciplinfallen och desertörerna.

I de *öppna flyktingförläggningarna* inkvarterades flyktingar som behövde hjälp med sin försörjning under en tid. De flyktingar, som vistades i de öppna förläggningarna, var *inte* internerade utan kunde fritt lämna förläggningen om de så önskade. Det inrättades olika förläggningar för flyktingar från skilda länder och kategorier. De flesta lägren sköttes av Socialstyrelsen, medan de danska och norska legationerna tog ansvar för sina egna flyktingförläggningar. De öppna förläggningarna indelades i mottagningsläger, arbetsförmedlingsläger, vårdläger och disciplinförläggningar. De sistnämnda lägren hade strängare regler än de övriga öppna flyktingförläggningarna, men de var inte av sluten karaktär. Exempelvis anordnades ett sådant läger för ”arbetsovilliga och indisciplinära norrmän” och danskar i Stigamodal, Jönköpings län.²²

Under andra världskriget organiserades, utöver nämnda läger för civila flyktingar, även *interneringsläger för uniformerad militär personal*. Enligt Haagkonventionen, som kom till 1907, får inte ett krigförande lands soldater uppehålla sig i ett neutralt land. Sverige hade som neutral stat därför en skyldighet att internera den militära personal som kom innanför landet s gränser. Den svenska krigsmakten hade ansvar för de militära interneringarna.²³ Desertörer, d.v.s. krigsmän som rymt från sin militärtjänstgöring, räknades som civila flyktingar, och omhändertogs inte av militären, utan av de civila myndigheterna.²⁴

2.2 Myndigheter med ansvar för civila interneringar

Den nya utlänningslag, som inrättades 1937, gav *Socialstyrelsen* ett ökat ansvar för utlänningskontrollen. Tidigare hade ansvaret angående utländska medborgare varit delat

¹⁶ <http://www.ne.se/asylr%C3%A4tt>

¹⁷ Enligt af Geijerstam är dock uppgifterna högst ungefärliga eftersom flykting är ett svårdefinierbart begrepp. Flyktingstatistiken måste också särskiljas från statistik över antalet utlännningar i landet, av vilka alla inte är flyktingar. Af Geijerstam, 1951, s.6

¹⁸ Hellner, 1952, s.21

¹⁹ SOU 1946:36, s.43 ff.

²⁰ I uppsatsen använder jag begreppet *interneringsläger* synonymt med begreppet *sluten förläggning*, om annat inte anges i texten.

²¹ Hellner, 1952, s.21

²² SOU 1946:36, s.43 ff.

²³ <http://www.ne.se.www.bibproxy.du.se/lang/internering/212593>

²⁴ Rehn, 2002, s.21

mellan flera myndigheter.²⁵ Före 1937 hade Socialstyrelsen endast ansvar för beviljande av uppehållstillstånd, men fick med den nya lagen ta hand om övervakningen av utlänningar, och även besluta om avvisning, förpassning och utvisning. I februari 1938 inrättades en särskild byrå inom Socialstyrelsen, utlänningsbyrån, som bl.a. fick ansvara för frågor om inskrivning på eller utskrivning från förläggning.²⁶ *Statens Utlänningskommission* (Utlänningskommissionen, SUK) blev den 1 juli, 1944, ny central utlänningsmyndighet, och tog därmed över Socialstyrelsens ansvar för flyktingfrågor.²⁷ Utlänningskommissionen var indelad i tre byråer - passbyrån, kontrollbyrån och den sociala byrån - och det var de två sistnämnda byråerna som främst beslutade om ärenden beträffande utlänningsfrågor och förläggningar.²⁸

2.3 Frihetsberövande åtgärder gentemot utlänningar

En del av de flyktingar, som kom till Sverige under krigsåren, ansågs av myndigheterna vara ”icke-önskvärda” med tanke på rikets säkerhet. Det kunde handla om spioner, kriminella, quislingar eller andra samarbetsmän. ”Icke-önskvärda” flyktingar kunde, enligt 1937 års utlänningslag, bli avvisade, förpassade eller utvisade från landet. Men många av dessa förpassningar gick inte att genomföra med hänsyn till reglerna om politiskt flyktingskap, som beskrivs under rubrik 2.1. I de fall där en utvisning inte gick att verkställa kunde myndigheterna ta till olika metoder för att övervaka den ”icke-önskvärde” utlänningen. Denne kunde, med stöd av utlänningslagen, beordras till särskild anmälningsplikt eller ställas under kontroll av polismyndigheten på en viss bestämd uppehållsort. I speciella fall kunde utlänningen *tagas i förvar*, vilket innebär att ”utlänningen insattes i fängvårds- eller liknande anstalt”. Åtgärden ”tagande i förvar” kunde också användas som ett disciplinstraff gentemot utlänningar, som var internerade i en sluten förläggning, och där hade uppträtt på ett olämpligt sätt.²⁹

I februari 1940 utkom kungörelsen ”Om utlännings omhändertagande i förläggning” och myndigheterna fick med detta ännu ett verktyg att använda i sin övervakning av ”icke-önskvärda” utlänningar. Kungörelsen innebar att Socialstyrelsen hade rätt att *internera utlänningar i sluten förläggning* om ”avvisning, förpassning eller utvisning ej kunnat verkställas” men också om ”annars särskild anledning föreläge.”³⁰ Utlänningen fick vid interneringen ingen upplysning om orsaken till interneringen och fick heller inte information om interneringstidens längd. Under krigsåren blev bestämmelserna något mildare, och i den nya kungörelse, som kom den 18 september 1943, meddelade Socialstyrelsen att utlänningen nu hade rätt att få veta interneringsorsaken samt att kvarhållande i förläggning skulle omprövas inom fyra månader. Den nya kungörelsen omfattade inte alla grupper av internerade utlänningar - desertörer, kriminella och sinnessjuka var undantagna från regeln att förhör måste hållas om interneringen skulle fortgå längre än fyra månader.

---

²⁵ Hellner, 1952, s.

²⁶ Ibid.

²⁷ Statens utlänningskommission var fram till 1969 en fristående utlänningsmyndighet. Då överfördes dess uppgifter till Invandrarverket, nuvarande Migrationsverket.

<http://www.ne.se.www.bibproxy.du.se/utl%C3%A4nningskommissionen>.

²⁸ Hellner, 1952, s.38

²⁹ SOU 1945:1, s.68 f.

³⁰ SFS 1940:92, § 11:1

Bestämmelserna om omhändertagande i förläggning styrdes under krigsåren enbart av administrativa författningar, och de blev lagstiftade först efter kriget, den 15 juni, 1945, i samband med den nya utlänningslagen.³¹

2.4 Olika flyktingkategorier

I de slutna förläggningarna internerades fem kategorier av flyktingar: *desertörer*, *disciplinfall*, *kriminella*, *observationsfall* samt *politiskt verksamma flyktingar*. *Desertörerna* var främst personer från den tyska krigsmakten som hade flytt till Sverige från Norge och Finland. De första tyska desertörerna kom till landet under sommaren 1940, och de internerades först i Smedsbo, och sedan även i Långmora. Alla desertörer fick dock inte stanna kvar i landet. Det fanns ett hemligt Kungl. brev, daterat den 1 november 1940, som sändes till Socialstyrelsen och samtliga länsstyrelser, och i brevet föreskrevs att ”person, tillhörande den tyska krigsmakten, som avvikit från sin tjänst och ankomme till riket, omedelbart borde avvisas”. Enligt brevet ansågs inte desertering från den tyska krigsmakten vara ett skäl för politiskt flyktingskap. Under perioden november 1940 - november 1942 finns det femton kända fall då tyska desertörer har blivit avvisade från Sverige. Ett par av dessa fall gäller militärer, som rymt från de tyska permittenttågen, som passerade genom landet. Efter november 1942 blev inga tyska desertörer avvisade från landet.³²

Till gruppen *disciplinfall* räknades utlänningar som ”icke motsvara rimliga anspråk på ordning och disciplin under vistelsen här” och det kunde vara personer som var arbetsovilliga eller allmänt stökiga. De *kriminella* var flyktingar som flera gånger varit straffade för opolitiska brott, s.k. återfallsförbrytare, och som myndigheterna misstänkte skulle fortsätta på den kriminella banan. När det gäller *observationsfallen* fanns det olika typer i denna flyktingkategori. Först fanns det utlänningar som i Sverige straffats för olika brott- dock inte brott mot rikets säkerhet - och vilka man inte direkt ville släppa på fri fot. Dessa personer omhändertogs i förläggning för observation. Vidare fanns det utlänningar ”om vilkas personer och karaktärer tveksamhet eljest befunnits råda” och som därför placerades i förläggning som observationsfall. Till denna flyktingkategori inräknades även *quislingar*, vilka definierades som ”medborgare i ockuperad stat, vilka samarbetat med ockupationsmakten”. De quislingar som internerades var främst norska och danska flyktingar, som samarbetat med den tyska ockupationsmakten.³³

Den sista kategorin utgjordes av de *politiskt verksamma flyktingarna*, och det är den mest spektakulära av de olika flyktinggrupperna. I denna kategori återfanns flyktingar som ”här i riket avtjänat straff för spioneri, sabotage eller liknande brott” och som myndigheterna inte genast ville släppa på fri fot, eftersom personerna riskerade att återupprepa brottet. I denna grupp ingick även utlänningar, som ”utan att ha varit åtalad för sådant brott, dock skäligen kunnat misstänkas för att ha begått eller ha för avsikt att begå handling av denna art” eller personer som ”bedriva politisk verksamhet, som kan vara skadlig för riket”.³⁴ Definitionen av

---

³¹ Hellner, 1952, s.56 ff.

³² SOU 1946:36, s.248

³³ Ibid. s.42. Min åsikt är att quislingar borde inräknas i gruppen politiskt verksamma flyktingar, och detta kommer att diskuteras ytterligare i uppsatsen undersökningsdel.

³⁴ Ibid. s.41 f.

en politiskt verksam utlänning var således ganska diffus. Undersökningskommissionen, som efter kriget undersökte behandlingen av flyktingar, konstaterar också att ”det hände icke sällan att utlänningar, som varken kunde sakfällas för brott eller under längre tid kvarhållas enligt tvångsmedelslagen berövades friheten med stöd av utlänningslagstiftningen. Denna medgav ju också frihetsberövande på obestämd tid.”³⁵ De politiskt aktiva flyktingar, som internerades i lägren, var främst kommunister, men även socialdemokrater, syndikalister, politiskt obundna samt personer, vars politiska hemvist var oklar.³⁶

2.5 Slutna flyktingförläggningar

Gemensamt för alla slutna flyktingförläggningar är att de placerades på landsbygden, och flertalet var förlagda i Mellansverige. Myndigheterna ville med tanke på krigssituationen förhindra att utlänningar vistades nära storstäderna.³⁷ De första slutna förläggningarna, *Smedsbo och Långmora* i Kopparbergs län,³⁸ öppnades under våren 1940. Till en början fanns endast dessa förläggningar att tillgå, och därför internerades vitt skilda flyktingkategorier tillsammans, och exempelvis kunde nazistspioner interneras tillsammans med tyska desertörer och aktiva kommunister. Situationen i lägren blev ansträngd och det uppstod bråk mellan olika grupper, vilket ledde till att myndigheterna efter några år började inrätta läger för varje enskild flyktingkategori.³⁹

I slutet av 1943 öppnades en sluten förläggning i *Regnsjö* i Gävleborgs län, och den var avsedd för kriminella flyktingar samt svårare observationsfall. Internerna i Regnsjö var främst av norsk och dansk nationalitet. Vidare placerades danska och norska samarbetsmän, s.k. quislingar, i förläggningarna i *Florsberg* och *Hälsingmo*, Gävleborgs län. Lägren inrättades under 1943 och Hälsingmo inhyste norrmän medan Florsberg inkvarterade danskar och även ett fåtal samarbetsmän från andra länder. De psykiskt sjuka utlänningarna, oavsett nationalitet, placerades i *Säters förläggning*, som låg nära mentalsjukhuset i Säter, Kopparbergs län.⁴⁰

Det fanns också behov av interneringsläger för tyska desertörer och ett sådant öppnades september 1944 i *Vägershult*, Kronobergs län. Ytterligare ett desertörläger inrättades samma år i *Kusfors*, Västerbottens län.⁴¹ Under kriget anlände många flyktingar från våra grannländer i öst, och i *Sörbyn*, Västerbottens län, fanns en sluten förläggning för finska flyktingar. De förflyttades sedan till Långmora, när Sörbyn i februari 1945 tog emot de tyska desertörer, som tidigare vistats i Kusfors.⁴² Flyktingar från baltstaterna placerades till en början i Långmora, men inhystes sedan i interneringslägren i *Ingels*, Kopparbergs län, och i *Axmar*, Gävleborgs län. Mot slutet av kriget inrättades en sluten förläggning i *Sunnerstaholm*, Gävleborgs län, och där internerades personer, som företrätt den tyska staten, t.ex. personal från den tyska legationen i Sverige. Senare internerades även en del norska personer med

³⁵ Ibid. s.49 f.

³⁶ Lindner, 1994, s.11

³⁷ SOU 1945:1, s.57

³⁸ Kopparbergs län heter idag Dalarnas län. Namnändringen genomfördes 1997.

<http://www.ne.se/kopparbergs-l%C3%A4n>

³⁹ SOU 1945:1, s.128

⁴⁰ SOU 1946: 36, s.44 f.

⁴¹ Interneringslägret i Kusfors stängdes i februari 1945 och de tyska desertörerna förflyttades då till förläggningen i Sörbyn. Ibid.

⁴² Förläggningen i Sörbyn var öppen från oktober 1944-april 1945. Rehn, 2002, s.120

nazistbakgrund i denna förläggning. Sunnerstaholm var en familjeförläggning, vilket innebar att hela familjer inkvarterades där, i motsats till de andra slutna förläggningarna som enbart inhyste personer av manligt kön. Övriga familjemedlemmar fick vanligtvis vistas på fri fot eller i en öppen flyktingförläggning.⁴³ Det fanns dock ett slutet läger för kvinnor, *Tjörnarps*, ibland benämnt som *Gunnarps hemmet*. Kvinnoläget öppnades i april 1945, och var beläget i Kristianstads län. Det var avsett för kvinnor som hade haft ”samröre med den tyska ockupationsmakten i sina hemländer” eller var allmänt arbetsovilliga eller lösaktiga. Tjörnarps stängdes i juni 1946.⁴⁴

3. Teoretiska utgångspunkter

Michel Foucault (1926-84), fransk idéhistoriker och filosof, har undersökt flera ämnesområden som sexualitet, vansinne, makt och kunskap.⁴⁵ Det är framförallt Foucaults teorier om maktförhållandena i dagens samhälle - hans disciplineringsideologi - som är av intresse för min uppsats. I boken *Övervakning och straff: Fängelsets födelse* menar han att den klassiska disciplinen grundades på hårda kroppsstraff, medan den moderna disciplinen, som utvecklades från 1700- och 1800-talet, istället handlar om en effektiv disciplinering av människan.⁴⁶ *Den moderna disciplinen*, innebar att man slutade att använda fysiskt våld och inriktade sig mot det inre, själen - Foucault ansåg att ”själen är kroppens fängelse”. Nu försökte man övervaka och anpassa de dömda genom vistelsen i fängelset. Vid denna tid fick, enligt Foucault, den moderna disciplinen sitt genombrott även i andra verksamheter, såsom sjukhus, arméer och skolor.⁴⁷

Foucault skiljer på maktens *mikrofysik*, den disciplinära makten, som ”verkar i detaljer och genom olika makttekniker och som kommer till uttryck i sociala relationer”, och maktens *makrofysik*, den stora makten, som är det koncentrerade maktmedel som staten använder sig av genom lagar och institutioner.⁴⁸ Den disciplinära tekniken börjar med en fördelning av individerna i rummet, och den kräver emellanåt en *sluten miljö*, en isolerad plats, av Foucault kallad *den disciplinära enformighetens skyddade ort*. En sådan miljö kan man exempelvis finna i kloster, internatskolor och kaserner. Till den slutna platsen fogas även *inrutningens princip*, där varje individ tilldelas en särskild plats, och för varje plats finns i sin tur en individ. I det disciplinära rummet ska man hela tiden kontrollera individen, och notera närvaro och frånvaro. Individerna ska ha bestämda platser, *funktionella placeringar*, dels för att kunna övervaka, och dels för att skapa ”nyttigt utrymme”. Alla individer är utbytbara i det disciplinära systemet, vilket gör att det går att ändra en fastställd rangordning. Exempelvis kan man ordna elever i en skola efter ålder, resultat och uppförande, men denna rangordning ändras hela tiden.⁴⁹

---

⁴³ SOU 1946:36, s.305

⁴⁴ SOU 1945:1, s.121

⁴⁵ <http://www.ne.se/michel-foucault>

⁴⁶ Foucault, 1987, s.xi (Förord av Sune Sunesson)

⁴⁷ Dahlgren & Florén, 1996, s.152

⁴⁸ Nilsson, 1999, s.28 f.

⁴⁹ Foucault, 1987, s.143 ff.

Den disciplinära tekniken kräver en kontroll av verksamheten, och där spelade *tidsschemat* en viktig roll. Det var ingen ny uppfinning - tidsschemat hade använts även under den klassiska disciplinen. Syftet med schemat är att reglera tiden genom ”införandet av tidsrytmer, obligatoriska arbetsuppgifter, regelbundet återkommande förlopp”, och arbetet skulle dessutom präglas av punktlighet och flitighet. Disciplinen motarbetar sysslöshet, som är ett slöseri med tiden, och menar att varje ögonblick ska utnyttjas maximalt.⁵⁰ Foucault framhåller att det krävs *hierarkisk övervakning* för att kunna uppehålla disciplinen ”där själva blicken verkar betvingande; en apparat där de tekniska åtgärder som gör det möjligt att se medför en maktutövning och där tvångsmedlen gör dem som är utsatta för dem fullt synliga”. Han konstaterar att militärlägrer är en idealisk modell för sådan övervakning - i ett sådant läger är allt synligt och möjligt att kontrollera. Andra institutioner, såsom sjukhus, fängelser och uppfostringsanstalter, är idag uppbyggda enligt samma princip som militärlägrer med ”en rumslig disposition av en hierarki av övervakningsområden där den ena sluter sig om den andra”.⁵¹ Den ideala disciplinära apparaten ska vara uppbyggd så att man kan se allting som försiggår med en enda blick. Foucault nämner *Panopticon*, ett begrepp som ursprungligen myntats av den brittiske filosofen *Jeremy Bentham*, och som är en idealmodell av ett fängelse där allt kan kontrolleras från en enda punkt. Denna teknik har sedan spridit sig till andra samhällsfärer, för att t.ex. undervisa skolbarn, vårda sjuka och övervaka arbetare, och den innebär ”fulländad maktutövning”.⁵²

Det disciplinära systemet innehåller en olika slags *straff*. Foucault talar om ”ett helt mikrosystem av bestraffningar”, och dessa kan exempelvis handla om arbetstiden (sen ankomst, bortavaro från arbetet, avbrott i arbetet), verksamheten (vårdslöshet, lathet) och uppträdandet (ohövlighet, ouppmärksamhet). De disciplinära straffen är skapade för att uppehålla en slags konstgjord ordning, som är reglerad i en lag, ett program eller ett reglemente, och deras syfte är att verka *korrektivt*, d.v.s. rättande. Den straffade ska genom dressyr lära sig att göra rätt. Foucault hävdar att ”straffa är detsamma som att öva”. Det disciplinära systemet är dubbelt, och består dels av straff och dels av *belöning*. Inom disciplinen utgörs belöningen av *befordran*, och straffet innebär i sin tur *degradering*. Detta system skiljer sig från det traditionella straffsystemet, som står i relation till en samling lagtexter och var syfte är att bekämpa brottslighet. Det disciplinära systemet har istället som uppgift att *normalisera*, och därför ”kontrollerar varje ögonblick inom de disciplinära institutionerna, jämför, differentierar, hierarkiserar, förenhetligar och utesluter”.⁵³

Av ovanstående text framgår att Foucault ger en negativ bild av hur maktutövandet har utvecklats och moderniserats. Dahlgren & Florén konstaterar angående denna utveckling att ”vad som i första ögonblicket såg ut som frigörelse från gamla typer av förtryck, den feodala makten, var i själva verket ett byte av maktteknik vilket innebar en styrning än mer i detalj av individens beteende”. De framhåller att genom Foucaults undersökning ”kunde

---

⁵⁰ Ibid. s.151 ff.

⁵¹ Ibid. s.172 f.

⁵² Ibid. s.201 ff.

⁵³ Ibid. s.178 ff.

maktförhållandena i samhället kläs av och kritiseras”, och han har därmed gjort en stor forskningsinsats inom detta område.⁵⁴

Det har riktats kritik mot Foucaults disciplinerings- och maktteorier, och hans slutsatser har även blivit modifierade.⁵⁵ Jag anser dock att hans teorier lämpar sig väl till min undersökning om ett slutet interneringsläger, som i högsta grad präglas av maktutövning både på mikronivå, av lägerpersonalen, och på makronivå, av de myndigheter som styr lägerverksamheten. Ett sådant läger går dessutom att jämföra med de institutioner, t.ex. fängelser, skolor eller uppfostringsanstalter, som Foucault nämner i sina studier, och därför kan det vara intressant att använda hans teoretiska perspektiv i min granskning av lägerverksamheten. Man bör i sammanhanget notera att Foucault inte var intresserad av individuella makthavare, utan ”hur de som underordnas faktiskt drabbas av makten”.⁵⁶ Hans teorier kan därför inte användas för att granska enskilda maktutövare, t.ex. myndigheter, lägerchefer, lägerpersonal, utan endast för att allmänt beskriva makt och disciplinering inom interneringslägret.

---

⁵⁴ Dahlgren & Florén, s.152 f. Kritiken mot Foucault behandlas bl.a. i Foucault, 1987, förordet skrivet av Sunesson, Nilsson, s.xi–xvii, Nilsson, 1999, s. 32–38, Dahlgren & Florén, 1996, s.152–153.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Foucault, 1987(Förord av Sune Sunesson s.xiii)

4. Undersökning

4.1 Smedsbo interneringsläger - lägerverksamheten

4.1.1. Miljöbeskrivning

Socialstyrelsen meddelade den 16 februari 1940 i kungörelsen ”angående utlännings omhändertagande i förläggning” att det nu var tillåtet att internera icke-önskvärda flyktingar i särskilda förläggningar, vilka benämndes som *slutna förläggningar*. Myndigheten måste därmed hitta lämpliga inkvarteringar för dessa flyktingar, och de första slutna lägren som öppnades var Smedsbo och Långmora, som båda var belägna i avskild lantmiljö i Kopparbergs län.⁵⁷ Gemensamt för de två lägren var att båda var s.k. disciplinförläggningar, samt att byggnaderna tidigare varit ”arbetshem för försumliga familjeförsörjare, brottslingar och alkoholister”. Smedsbo hade sedan 1929 inhyst kvinnor av nämnda kliental. Arbetshemmet i Smedsbo ägdes av Mellersta Sveriges Arbetshemsförbund, som ansvarade för verksamheten tillsammans med landstingen i Kopparbergs och Gävleborgs län. Socialstyrelsen hyrde förläggningen från 1940 och de närliggande områdena blev då avspärrade för allmänheten. Anläggningen bestod av en stor huvudbyggnad med ekonomibyggnader, och för att få plats med fler intagna byggdes ett antal baracker. Huvudbyggnaden var centrum för lägerverksamheten och där fanns administrationen och vaktlokalerna samt dagrummet med lägerradion. I denna byggnad fanns även bostäder för föreståndaren, assistenterna och vaktkonstaplarna.⁵⁸ Kring lägret fanns ett fritidsområde på fyra hektar, och förläggningen var kringgårdad med ett enkelt industristängsel. Smedsbo hade, efter nybyggnationen av baracker, plats för 60 interner.⁵⁹

De första intagna, som var tre till antalet, anlände till Smedsbo den 9 mars, 1940.⁶⁰ Från början var det tänkt att flyktingar, som inte arbetade med kroppsarbete, skulle interneras i Smedsbo och att övriga skulle interneras i Långmora, där det fanns fler möjligheter till grovarbete. Men denna uppdelning blev snart ogenomförbar, eftersom det i första början endast fanns två interneringsläger tillgängliga.⁶¹ För ytterligare information om Smedsbointernernas yrken, läs vidare under punkt 4.2.3. De sista internerna lämnade Smedsbo i början av oktober 1945, och förläggningen fungerade mellan 5/10, 1945, och 30/11, 1945, som ett läger för kvinnliga interner (repatriandi) och inhyste då 40 personer. Under åren 1946-48 användes byggnaderna som skola för flyktingbarn under namnet By internatskola.⁶²

4.1.2. Personalen

Inledningsvis var fil.mag. Gustav Uhr föreståndare för Smedsbo interneringsläger. Han hade tidigare varit lärare vid Brunnsviks folkhögskola. Uhrs hustru, Karin Aurelia, fungerade som värdinna och tolk och hjälpte till med kontrollen av de internerades brevväxling. Till den övriga personalen hörde ekonomiansvariga och även vaktkonstaplar, som bar uniform och var

---

⁵⁷ SOU 1946:36, s.44 f.

⁵⁸ Lindner, 1994, s.6

⁵⁹ SOU 1945:1, s.130

⁶⁰ RA SUKL: Smedsbo, Volym D1:7-8

⁶¹ SOU 1945:1, s.128

⁶² RA SUKL: Smedsbo, Volym D1:7-8

synligt beväpnade. Reglerna ändrades dock och fr.o.m. juli 1943 skulle vapnen döljas under uniformsrocken. Vaktkonstaplarna skulle kontrollera att lägerreglerna följdes samt se till att internerna inte hade någon kontakt med utomstående. De kontrollräknade även de intagna varje timme. I Smedsbo fanns dessutom ett lägerkök med tillhörande kokerska och annan kökspersonal. Socialstyrelsen hade huvudansvaret för alla slutna interneringsläger och de gav order till föreståndaren för respektive läger.⁶³

Gustav Uhr var en sträng föreståndare och visade upp en hård attityd gentemot internerna. En f.d. intern berättar i ett brev att han brukar skrämma sina olydiga barn genom att säga: ”hvis ji er ikke artige, so sender jeg jer op till Mag Ur i Smedsbo”. Uhr förestod Smedsboläget under tre år, och våren 1943 blev Manne Friberg ny föreståndare. Under Fribergs ledning blev situationen lite bättre, men tilläggas bör att de nya ordningsföreskrifter, som började gälla under 1943, också bidrog till en något mildare behandling av de intagna.⁶⁴

4.1.3. Lägerlivet

De slutna interneringslägren var alla avskilt belägna i lantmiljö, och det fanns få möjligheter till kontakt med yttervärlden. Många av internerna visste inte varför de hade internerats, och inte heller hur lång tid de skulle vara internerade, vilket naturligtvis skapade oro och frustration bland flyktingarna. En del av dem fick också tillbringa flera år i den isolerade lägermiljön, vilket behandlas närmare under rubrik 4.2.6. Nedan avser jag att presentera hur lägervardagen kunde se ut för de internerade utlänningarna.

Flyktingarna blev kroppsvisiterade vid ankomsten till Smedsbo och deras ägodelar skrevs ned i en persedellista. Exempelvis visar lägerarkivet att en intern vid kroppsvisitationen medförde följande: kontanter (kr 12.20), en flaska bläck, ett par handskar, en halsduk, två pennor, ett lexikon, två pilleraskar, en slips, en burk kräm, en portmonnä, tre nycklar, ett pass, en kam, samt en resväska. Personalen var i dessa förteckningar mycket noggrann med att notera vilken litteratur en intern hade med sig - alla boktitlar antecknades i persedellistorna. En intern hade bl.a. med sig böcker som *Das Elend der Philosophie* (Karl Marx), *Verfassung (Grundgesetz) der Union der Sozialistischen Sowjetrepublik*, *Zur Geschichte der bolschewistischen Organisation in Transkausien* (L. Beria) och *60 Briefe über die Sowjetunion*.⁶⁵ När en ny intern kom till läget, så fick denne en bestämd sovplats med tillhörande sängkläder, samt arbets- och underkläder. Internen hade ingen möjlighet att få byta sovplats utan tillstånd, och sovrummet fick inte prydas med personliga foton, affischer eller tavlor. Efter inskrivningen följde bad och vägning, och den intagnes personliga kläder blev inlåsta.⁶⁶

En utlänning fick vid ankomsten till Smedsbo information om lägets ordningsregler, som varje intern måste följa till punkt och pricka. Ordningsreglerna, som bestämdes av Socialstyrelsen samt lägerföreståndaren, var mycket detaljerade, och därtill fanns ett dagschema, som rutade in dagen minut för minut. Internerna väcktes kl. 7.15, och frukosten serverades kl.8.15, och därefter följde bäddning av sängar fram till första arbetspassets start kl.9.00. Internerna följde ett visst arbetsschema, och deras arbetsuppgifter redovisas under

---

⁶³ Lindner, 1994, s.6 f.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ RA SUKL: Smedsbo, Voly m F1:1

⁶⁶ Ibid.

rubrik 4.1.4. Passet slutade kl.12.00 och åtföljdes av middag i matsalen. Internerna fick inte ha någon kontakt med kökspersonalen, och det fanns vakter på plats som kontrollerade att regeln åttlyddes. De fick heller inte stanna kvar i matsalen efter måltiden. Nästa arbetspass började kl.13.00, och avslutades kl.14.45, och kl.15.00 serverades kaffe. Nu hade de intagna ledigt en stund fram till kl.16.30, då de fick undervisning i svenska och engelska fram till kl.17.15, och någon gång kunde det även hållas föredrag av inbjudna föreläsare. Dagens sista måltid, kvällsvarden, serverades kl.17.45 och sedan hade internerna tillfälle till fria aktiviteter fram till kl.22.30, sommartid till kl.23.00, då det var dags att sova. På lördagarna slutade arbetet redan kl.11.45 och kl.13.00 var det tid för veckobad, som skedde gruppvis, med en grupp per timme. Det fanns en speciell badstuga som användes för detta ändamål. På lördagarna fick internerna byta arbets- och underkläder, och var tredje vecka byttes sänglinnet. De intagna vägdes i samband med badet, och vikten skrevs ned i en "badviktlista". Söndagarna var fria från arbete och då väcktes internerna något senare, kl.8.10. Vaktkonstaplarna agerade sjukvårdare och tog hand om sjuka interner, som vid smittorisk kunde bli isolerade i sjukrummet.⁶⁷

Internerna fick inte lämna förläggingsområdet "utan att därtill ha erhållit Utlänningskommissionens tillstånd (permission)", men de hade möjlighet att ströva omkring i det s.k. fritidsområdet, på fyra hektar. Permissioner beviljades endast "vid nära anhörigs död, svårare sjukdomsfall eller annan viktigare familjeangelägenhet" samt vid "legations- eller konsulatbesök". De intagna hade dessutom möjlighet att besöka tandläkare eller läkare på annan ort. Övriga permissionsansökningar skickades till Utlänningskommissionen "som prövar desamma under beaktande av de skäl, som föranlett utlänningsomhändertagande, hans uppförande i förläggningen, samt de i ansökningen anförda skälen för permission". Min undersökning visar att det var svårt att få permission från Smedsbo, och i de fall där permission faktiskt beviljades, hade internen anmälningsskyldighet hos polisen på besöksorten.⁶⁸ Handlingar i lägerarkivet visar att flera interner ansökte om att få vistas utanför förläggningen under julhelgen 1940, men de fick avslag på sina ansökningar. Detta är endast ett av många exempel på de stränga permissionsreglerna.⁶⁹

Vidare fanns det, liksom för permissioner, i ordningsföreskrifterna stränga regler beträffande besök i förläggningen, detsamma gällde för brevskrivning och annan kontakt med omvärlden. Utlänningskommissionen måste godkänna besöken, och om besökstillstånd gavs skulle dessa "ske under övervakning och, enligt en instruktion från juli 1940, efter att besökaren kroppsvisiterats". Om en kvinna kom på besök måste en passande person utföra denna visitering. Kvinnliga besök fick i övrigt "under inga omständigheter 'äventyra anstaltens goda namn och rykte'".⁷⁰ Vid svår sjukdom kunde dock lägerföreståndaren i samråd med ansvarig läkare ge anhöriga tillstånd att komma till förläggningen, men sammantaget var det mycket

---

⁶⁷ Lindner, 1994, s.8f.

⁶⁸ SOU 1945:1, s.130 f. Det reglemente angående behandlingen av utlänningsomhändertagits i förläggning utfärdades av Kungl. Maj:t den 18 september 1943, och gällde inledningsvis för förläggningarna i Långmora, Smedsbo, Rengsjö och Hälsingmo, och senare för fler förläggningar. Reglerna för permissioner beskrivs i §1.

⁶⁹ RA SUKL: Smedsbo, Voly m F1:2

⁷⁰ Lindner, 1994, s.8

svårt att få besökstillstånd till ett slutet interneringsläger som Smedsbo⁷¹. I lägerarkivet finns bl.a. en ansökan från en fästmö till en av internerna, där hon anhåller om att få besöka sin fästman under julen 1940, men ”denna framställning lämnades utan bifall”, som det står i skrivelsen från Socialstyrelsen.⁷²

De intagnas brev till och från anhöriga blev kontrollerade av lägerpersonalen, bl.a. av makarna Uhr, och ett brev som innehöll något ”konstigt” eller var svårläst, blev inte sänt till mottagaren. Ibland kunde t.o.m. Socialstyrelsens överinspektör få vara med och besluta om censuren av brev, och jag har i lägerarkivet funnit beslut från högre ort om att brev inte får sändas vidare till den tänkte mottagaren. Exempelvis har jag i hittat ett beslut om ett brev, som skrivits av en intern till hans fru, och som inte fick vidarebefordras.⁷³ Ibland kunde brevkontrollanten stryka vissa meningar eller stycken, som ansågs vara olämpliga. Internerna var, p.g.a. brevkontrollen, tvungna att skriva antingen på svenska, tyska, engelska, franska eller finska, och varje intern fick inte ta emot alternativt sända mer än två brev per vecka, senare endast ett brev, som inte fick vara mer än två sidor långt. Fr.o.m. maj 1943 blev det dock tillåtet att skriva tre brev per vecka. Censuren kom inte enbart att omfatta internerna utan även närboende, då personalen i Smedsbo befärade att en grannfamilj hjälpte flyktingarna att smugga ut brev från anstalten. Denna familj fick i fortsättningen all sin post kontrollerad av postföreståndaren.⁷⁴

I Smedsbo var telefönsamtalen till anhöriga strikt begränsade, och likaså möjligheterna att sända telegram, vilket annars var ett vanligt kommunikationsmedel vid denna tid. De intagna kunde i alla fall lyssna på radio, men endast på svenska stationer och bara under en kort tid på dagen. I juni 1943 mildrades bestämmelserna - då fick radion vara på under hela dagen och utländska radioprogram blev tillåtna. Vidare fanns i Smedsbo ett fåtal dagstidningar att läsa, samt ett antal ”passande” tidskrifter som *Veckorevyn*, *Allers* och *Hemmets Journal*.⁷⁵ Rökning fick, enligt ordningsreglerna, endast ske på bestämda platser, och huvudbyggnaden var rökfri, förutom i dagrummet där rökning var tillåten. Det var även förbjudet att röka på arbetsplatserna t.ex. i verkstäderna. Internerna fick heller inte inneha eller dricka alkohol.⁷⁶

4.1.4 Internernas arbetsuppgifter

De intagna hade, enligt reglementet gällande slutna förläggningar, ”skyldighet att utföra arbete, som av förläggningsschefen anvisas”. Internerna skulle vara sysselsatta i sju timmar per vardag och arbetsuppgifterna skulle anpassas till arbetstiden. Smedsbo interneringsläger var, som tidigare nämnts, från början avsett för utlänningar som inte var kroppsarbetare. I förläggningen fanns inte så många arbeten för grovarbetare, och för dessa var Långmora, som hade ett jordbruk på omkring 80 tunnland samt en skogsareal på ca 200 tunnland, en mer lämplig inkvartering. I Smedsbo fanns en kuvertverkstad, som togs i bruk i januari 1941, och där arbetade ungefär hälften av de intagna. Vidare fanns en snickeriverkstad, som sysselsatte en intern med diverse arbeten, såsom reparationer och tillverkning av stolar, bord och

---

⁷¹ SOU 1945:1, s.131

⁷² RA SUKL: Smedsbo, Volym E1:1

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Lindner, 1994, s.8

⁷⁵ Lindner, 1994, s.8

⁷⁶ Lindner, 1994, s.10

kontorsinredning. Andra arbetsuppgifter, som fanns tillgängliga, var exempelvis nybyggnation av en barack, målningsarbeten, stenhuggning och stensättning av trädgårdsgångar, grävning av diken, jordschaktning och plantering av träd. En intern arbetade med tillsynen av förläggningens djur: kaniner och svin. Därutöver arbetade några med s.k. inre tjänst, som bestod av städning, vattenkörning, eldning samt trädgårdsarbete och snöskottning.⁷⁷ Trädgårdsodlingen var viktig för lägerköket och under sommarhalvåret 1940 producerades bl.a. 2,5 ton potatis, 250 kg kålrötter och 75 kg morötter.⁷⁸ Arbetsjournalen från en slumpmässigt vald vecka visar att de dåvarande 35 internerna hade följande arbetsuppgifter: snickeri, bygget, trädgård, vedgård, kök, gårdskarl, inre tjänst, läsning (studier), målning, sjuk, div. handräckning utomhus, snickeri handräckning.⁷⁹

Ersättningen bestod av fickpengar, som var 90 öre per dag, och därutöver kunde internerna få en arbetspremie, vars summa bestämdes av arbetsinsatsen. Arbetspremierna varierade beroende på att riktlinjerna var olika för respektive förläggning. Fickpengar utbetalades inte vid kortvarig sjukdom, om det inte rörde sig om olycksfall i arbetet. Interner som vistades på sjukhus fick heller inte fickpengar. Om en intern misskötte sig kunde fickpengarna dras in under en viss tid. I Smedsbos kuvertverkstad fanns ett särskilt arbetspremiesystem, och där kunde en duktig arbetare tjäna i genomsnitt mellan 40 och 50 kronor per månad. Några internerna tjänade 70 till 80 kronor i månaden. De andra arbetena i förläggningen kunde ge arbetspremier vid t.ex. helgarbete eller övertid. Detta gällde även arbetet i snickerifabriken, där man nytillverkade möbler och liknande.⁸⁰ Min undersökning visar att utbetalningen av fickpengar och arbetspremier skedde veckovis, och vanligtvis utbetalades fem kronor per vecka, men det fanns även internerna som tjänade tio kronor per vecka. I arbetsjournalerna finns noteringar om flitpengar, t.ex. ”skall ha dubbel söndagspenning d. 5/7” eller ”90 öre d. 18/11”. I journalerna finns också antecknat om en intern varit sjuk, exempelvis ”olycksfall i arbetet” eller ”skall ej uppbära någon sjukpenning för sjukdagarna”. Personalen noterade dessutom smitningar från arbetet: ”gick ’vilsse’ söndag 20/9 vid bärplockning (borta två timmar utöver)”.⁸¹

4.1.5 Brott och disciplinstraff

Den centrala utlänningsmyndigheten och förläggningsspersonalen hade rätt att straffa internerna som inte lydde ordningsreglerna eller misskötte sig på annat vis. Denna rättighet bestämdes i samband med kungörelsen i februari 1940, i vilken utlänningsmyndigheterna fick möjlighet att internerna ”icke-önskvärda” utlännningar i förläggning. Vid lindriga förseelser räckte det med en tillrättavisning, men annars kunde straffet bestå av indragna fickpengar eller arbetsinkomst, besöksförbud, permissionsförbud eller indragning av andra förmåner. Allvarliga disciplinbrott medförde att utlänningen blev tagen i förvar, d.v.s. fick vistas en tid, maximalt två månader, i fängelse. Rymning, som var ett vanligt brott, räknades som en allvarlig förseelse och ”förvar i två månader borde däremot i regel vara normalstraff för

⁷⁷ Ibid. Arbetsplikten beskrivs i reglementet § 4.

⁷⁸ Lindner, 1994, s.9 f.

⁷⁹ RA SUKL: Smedsbo, Volym D1:11. Arbetsuppgifterna som nämns är hämtade från arbetsjournal 2 (15 juli - 27 oktober 1940)

⁸⁰ SOU 1945:1, s.133

⁸¹ RA SUKL: Smedsbo, Volym D1:11

rymning första gången, under det att vid upprepad rymning i allmänhet torde erfordras förvaring på längre tid”. När en disciplinåtgärd skulle utdömas skulle lägerpersonalen ta hänsyn till förseelsens art samt internens personliga egenskaper: ”en åtgärd som lämpade sig för en intern, kanske vore alldeles olämplig beträffande en annan”.⁸²

Smedsbos lägerarkiv visar att rymningar från lägret förekom 126 gånger. I summan ingår de rymningar där internen kom tillbaka till förläggningen, och senare fördes i förvar, och även det antal gånger rymningen inte kom tillbaka. Det var lätt att rymma från Smedsbo, eftersom lägret endast var kringgärdat av ett industristängsel, som var enkelt att ta sig över. I allmänhet rymde flera interner tillsammans, men de flesta rymningarna återvände till lägret frivilligt eller blev infångade. Observera att en intern kunde rymma flera gånger från förläggningen, därför betyder inte 126 rymningar att det är samma antal interner, som har försökt att rymma från Smedsbo. Undersökningen visar dessutom att 44 interner blev tagna i förvar under lägertiden - för rymning eller andra lagöverträdelser - och i det antalet ingår inte de utlänningar som fördes till fängelse efter lägervistelsen.⁸³ (Se vidare ”Utskrivningen av internerna i Smedsbo interneringsläger”)

Under lägertiden inträffade några allvarliga incidenter, och den mest spektakulära var den s.k. *Långmorarazzian*, då ett polisingripande skedde mot ett antal interner, varav flertalet var aktiva kommunister, i Långmora och Smedsbo.⁸⁴ Polisen misstänkte att internerna planerade sabotage på olika platser i Sverige. I Smedsbo hade förläggningsschefen Uhr haft en känsla av att ”allt inte var som det skulle vara bland internerna utan att någonting försiggick bakom förläggningens ryggar”. Han hyste bl.a. misstankar om att förläggningens telefonsamtal blev avlyssnade. Vidare hade personalen upptäckt ett inbrottsförsök i ett kassaskåp i ett av lägerkontoren. Det saknades dock inget av värde i kassaskåpet.⁸⁵ Razzian ägde rum den 13 november 1942 och sammanlagt 58 polismän, därav 34 till Långmora och 24 till Smedsbo, deltog i tillslaget mot förläggningarna. Sammanlagt greps 26 interner - sju av dessa var internerade i Smedsbo - och de fördes till Stockholms rannsakningsfängelse.⁸⁶ Polisutredningen pågick i 29 dagar och den 12 december 1942 meddelade polisen att de inte skulle väcka åtal mot någon av de häktade utlänningarna. Det fanns inga bindande bevis för att de skulle ha sysslat med någon illegal verksamhet riktad mot Sverige.⁸⁷

I Smedsbo internerades utlänningar med skilda politiska åskådningar och spänningen blev ofta spänd mellan de olika grupperna. Den 2 januari 1943 kulminerade dessa spänningar i ett bråk där flera interner blev misshandlade. Den 5 januari lämnade sjutton av internerna in anmälningar till statspolisen, Falun. I polisanmälningarna anklagade de tio namngivna interner för misshandel. Händelsen ledde till en polisutredning, och i denna deltog även Socialstyrelsens byrådirektör Paulsson. Efter utredningen presenterades en diger polisrapport, innehållande förhör med de interner, som anmält misshandeln, samt med övriga interner,

---

⁸² SOU 1945:1, s.106 f.

⁸³ RA SUKL: Smedsbo, Volym D1:7-8

⁸⁴ Jag kommer endast kortfattat att beskriva händelserna under Långmorarazzian, då en mer fullständig beskrivning skulle kunna omfatta en egen uppsats på D-nivå.

⁸⁵ SOU 1946:36, s.102 f.

⁸⁶ Ibid. s.105 f.

⁸⁷ Ibid. s. 131

vaktkonstaplarna i Smedsbo och de anklagade internerna, som förts till Kronohäktet i Falun. I polisrapporten konstaterar man att det under lång tid har funnits en stark fiendskap mellan två olika grupper av interner. Den första gruppen bestod av fascister och fascist sympatisörer och den andra gruppen bestod av antifascister. Bråket inleddes med att en norrman, tillhörande fascistgruppen, började gräla med några interner, och därefter misshandlade han en av internerna. Den nämnde norrmannen togs i förvar. En upprörd stämning uppstod i lägret och allmänt slagsmål utbröt mellan de stridande grupperna två gånger samma dag. Polisrapporten talar om motstridiga uppgifter, och därför är det svårt att veta vem som har börjat slagsmålet, brukat våld eller enbart utövat självförsvar. Fem interner - alla tillhörande den fascistiska gruppen - blev tagna i förvar, och de erkände sig också skyldiga till misshandel. Bevisningen var alltför bristfällig för att åtal mot de anklagade internerna skulle kunna väckas. Dessa fick dock ett disciplintraff eftersom de blev tagna i förvar under en tid. Händelserna i Smedsbo bidrog också till att man i fortsättningen försökte skilja på utläningar tillhörande olika politiska grupper, och placera dem i olika interneringsläger.⁸⁸

4.1.6 Internernas motstånd mot interneringen

Utlänningarna i Smedsbo var internerade på obestämd tid och de visste i regel inte varför de hade hamnat i lägret. Deras situation var naturligtvis psykiskt pressande och de försökte på olika sätt göra motstånd mot interneringen. Ett vanligt sätt var att rymma från förläggningen, och det fanns interner, som enligt lägerarkivet, var ”notoriska rymmare”. Andra sätt att göra motstånd var t.ex. att arbetsvägra - i arkivet finns anteckningar om ”arbetsvägran” - och många interner beskrivs som ”odisciplinerade” och ”dåliga arbetare”. Det förekom också simulering av sjukdom, vilket också var en protest mot den rådande situationen.⁸⁹

Internerna försökte även protestera när de träffade myndighetspersonerna i verkliga livet. Exempelvis gjorde Socialstyrelsens generaldirektör en inspektion i Smedsbo förläggning den 17 september, 1940, och då passade två interner på att framföra sina klagomål angående interneringen. De hade tidigare insänt en skrift, som enligt generaldirektören ”vore hållen i en synnerligen olämplig ton”. Han menade angående interneringen att de båda utläningarna att ”det vore välbetänkt, att de sökte med lugn finna sig tillrätta i den förhandenvarande situationen, vilkens varaktighet under nu rådande omständigheter tyvärr ej kunde bedömas”. Han lovade dem dock att ”Socialstyrelsen hade emellertid i varje särskilt fall sin uppmärksamhet riktad på möjligheterna att, i den mån svenska intressen det medgäve, ordna vistelsen inom landet i annan form än internerings”. När det gällde de önskemål, som internerna hade beträffande situationen i lägret, meddelade generaldirektören att regelbundna permissioner från lägret inte kunde komma ifråga, samt visitation av besökare är nödvändig. Det fanns heller ingen möjlighet att ordna övernattning för besökande fruar eller ”livskamrater”. Däremot kunde internerna eventuellt få lyssna på utsändningar från utländska radiostationer, och det önskemålet skulle utredas vidare.⁹⁰

Skrivelser till myndigheterna var ännu ett sätt att göra motstånd, och ett nedslag i lägerarkivet visar att internernas protester oftast var förgäves. I början av lägertiden finns ett flertal

---

⁸⁸ Ibid. s.131 f.

⁸⁹ RA SUKL: Smedsbo, volym D1:1

⁹⁰ RA SUKL: Smedsbo, volym E1:1

dokument där utlänningarna har skickat in överklaganden på interneringsbesluten och svaret från Socialstyrelsen är alltid detsamma: att man har beslutat att lämna ”anförda besvär över omhändertagandet i förläggning utan åtgärd”. I arkivet finns också ett dokument från den 17 juni 1940 där nitton Smedsbointerner dels kräver ”utvidgad rätt till brevskrivning”, och dels ”ökade möjligheter till emottagandet av besök i förläggningen samt till vistelse utom förläggningen”. Skrivelsen lämnades, som de flesta andra skrivelser från internerna, utan åtgärd.⁹¹

4.2 Internerna i Smedsbo interneringsläger

4.2.1 Nationsfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger

Tabell 1: Nationsfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger

Nationalitet	Antal
Norrmän	158
Tyskar	132
Danskar	43
Polacker	40
Finländare	33
Österrikare	19
Ester	10
Letter	7
Ryssar	7
Britter	6
Fransmän	6
Judar	6
Tjecker	5
Ungrare	3
Belgare	2
Holländare	2
Spanjorer	2
Amerikaner	1
Irländare	1
Litauer	1
Luxemburgare	1
Schweizare	1
Totalt	486

Källa: "Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.", Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo.

⁹¹ Ibid.

Smedsbo interneringsläger var öppet mellan den 9 mars 1940 och den 30 september 1945, och under den tiden internerades sammanlagt 486 utlänningar i lägret. Inskrivningsregistret visar att lägret enbart inhyste män.⁹² Det finns dock ett undantag - under perioden 14 april till 1 juni, 1940, internerades en norsk kvinna i Smedsbo tillsammans med sin lettiske make. Paret var politiskt aktiva socialdemokrater, och hade flytt från Norge när den tyska ockupationen av landet inleddes. Maken hade tidigare straffats för politiska brott i sitt hemland.

Av tabell 1 framgår att internerna kom från 22 olika nationer. Flertalet interner var norskar och tyskar, men Smedsbo-lägret inhyste också många danskar, polacker och finländare. Man kan, utifrån tabellen, därför konstatera att majoriteten av de internerade kom från våra grannländer.

4.2.2. Åldersfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger

Tabell 2: Åldersfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger

Ålder	Antal
-20	46
20-24	165
25-29	105
30-39	128
40-49	38
50-	4
Totalt	486

Källa: "Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.", Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo.

Enligt tabell 2 var majoriteten av de internerade i Smedsbo-lägret mellan 20-39 år gamla. Anmärkningsvärt är att 46 av internerna var under 20 år, och inskrivningsregistret visar att det fanns en 16-åring, sex 17-åringar, åtta 18-åringar samt 31 stycken 19-åringar bland internerna. I lägret fanns också 42 interner som var 40 år eller äldre, och bland dem fyra interner som hade fyllt 50 år.

4.2.3 Yrkesfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger

Det fanns många olika yrkesgrupper representerade bland Smedsbo-internerna. Av tabell 3 framgår att det vanligaste yrket bland de internerade utlänningarna var sjöman, och därefter följer traditionella "grovarbetaryrken" som byggnads-, industri- och lantarbetare,

⁹² I lägerarkivet för Smedsbo finns ett inskrivningsregister som upptar samtliga internerade på Smedsbo förläggningen, totalt 486 personer. Varje intagen har tilldelats ett intagningsnummer - en intagen som återkommer till förläggningen flera gånger skrivs inte på nytt in i registret utan behåller sitt en gång givna nummer. Inskrivningsregistret innehåller uppgifter om den internerades namn, födelsedata, födelseort, nationalitet, hemort, senaste uppehållsort, civilstånd, yrke, inskrivningsdatum, uppgifter om läkarundersökning och signalement, utskrivningsdatum, datum för ev. återkomst till förläggningen samt övriga anmärkningar (t.ex. orsaker till interneringen, disciplinåtgärder under interneringstiden, tidpunkt för permission, allmänna omdömen om internen, internens öde efter utskrivningen, brott begångna av internen före eller efter interneringstiden, ev. studier). Inskrivningsregistret finns i *Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo, volym D 7-8*

reparatör/mekaniker. Många av de internerade var studerande, vilket kan ha ett samband med internernas låga medelålder (se tabell 2). De internerade studenterna kunde, om de önskade, få fortsätta sina studier under vistelsen i Smedsbo. I inskrivningsregistret finns t.ex. en anteckning om en student, Ulrich Herz, som avlade sin filosofie kandidatexamen under lägertiden. Herz är för övrigt en av de interner som porträtteras under rubriken ”Några interners levnadsöden” (4.3.1).

Intressant att notera är att bland de internerade fanns fjorton författare/journalister samt ytterligare fjorton personer som arbetade med andra konstnärliga yrken.⁹³

Inskrivningsregistret visar att de interner, som var yrkesverksamma inom konstnärssektorn, ofta tillhörde den kategori av utlänningar, som blivit internerade p.g.a. sitt politiska engagemang. I begreppet konstnärssektorn inkluderar jag yrken som journalist/författare samt övriga konstnärliga yrken.

Enligt tabell 3 var elva av Smedsbo-internererna soldater till yrket. De fem poliser, som inhystes i lägret, är inskrivna som *q-poliser* (quislingpoliser), d.v.s. poliser som arbetade åt det nazistorienterade norska partiet *Nasjonal Samling*, vars ledare var *Vidkun Quisling*.

Tabell 3: Yrkesfördelningen bland internerna i Smedsbo interneringsläger

Yrke	Antal
Sjöman	72
Byggnadsarbetare/hantverkare	68
Industriarbetare	59
Lantbrukare/ trädgårdsarbetare	28
Studerande	28
Reparatör/ mekaniker	27
Tjänsteman	23
Kontorist	18
Handelsanställda/köpmän	17
Diversearbetare	16
Restaurang/livsmedelsarbetare	15
Journalist/författare	14
Övriga konstnärliga yrken	14
Skogsarbetare	13
Transportarbetare	11
Soldat	11
Maskinist	8
Järnvägs/spårvägsarbetare	6
Polis	5
Fiskare	4
Lärare	3
Sjukvårdsarbete	2
Övriga	9
Uppgift saknas	15
Totalt	486

Källa: "Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.", Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo.

⁹³ Övriga konstnärliga yrken som var representerade i Smedsbo, enligt inskrivningsregistret: arkitekt (två stycken), dekoratör (två stycken), filmfotograf, filmproducent, filmtekniker, fotograf, musiker, pianist, radioarbetare, reklamteknare (två stycken), skådespelare.

4.2.4 Olika kategorier av interner i Smedsbo interneringsläger

Tabell 4: Fördelningen av olika kategorier bland internerna

Kategori	Antal interner
Desertörer	73
Disciplinfall	47
Kriminella	58
Observationsfall	89
Politiskt verksamma	90
Uppgift saknas	129
Totalt	486

Källor: ”Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.”, ”Kortregister över flyktingar 1940-1945”, *Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo.*

De internerade flyktingarna indelades av Socialstyrelsen i fem olika kategorier: desertörer, disciplinfall, kriminella, observationsfall samt de politiskt verksamma. Jag har, med hjälp av det kronologiska inskrivningsregistret samt kortregistret över flyktingarna, gjort en uppskattning av fördelningen av dessa kategorier bland internerna i Smedsbo interneringsläger. I de flesta fall finns tydliga noteringar i nämnda register om varför en utlänning har internerats i lägret.⁹⁴ Det kan exempelvis stå ”quisling” och då placeras denne enligt kategoriseringen i gruppen observationsfall. När det gäller quislingarna har jag i tabell 4 följt Socialstyrelsens indelning och placerat de 50 quislingar, som internerades i Smedsbo, i gruppen observationsfall. Min egen åsikt är dock att quislingar borde räknas till gruppen politiskt aktiva flyktingar, eftersom de valt att samarbeta med den tyska ockupationsmakten och stödja det nazistvänliga partiet *Nasjonal samling*. I nedanstående tabell 5, som visar fördelningen av politiskt verksamma interner, har jag därför valt att inkludera quislingarna i denna kategori. Viktigt att notera är att även pacifister räknas som politiskt verksamma, och till denna grupp hör även spioner eller andra som bedrivit olovlig underrättelseverksamhet. I Smedsbo fanns både pacifister och spioner, och de personerna räknades följaktligen in bland de politiska internerna.

I tabell 4 ser man att Smedsbolägret inhyste alla de fem flyktingkategorierna, och att antalet interner per kategori är ganska jämnt fördelat. Min undersökning visar att majoriteten av de politiskt aktiva flyktingarna kom till Smedsbo i början av lägertiden, och att denna grupp dominerade i lägret till slutet av 1942. Därefter anlände många s.k. ”observationsfall” från Norge, i form av quislingar. Under 1944 inhystes många tyska desertörer i lägret, och mot slutet av lägertiden var majoriteten av internerna antingen disciplinfall eller kriminella.

⁹⁴ Vid kategoriseringen av internerna har jag använt anteckningarna i kortregistret och inskrivningsregistret, och där står mestadels tydligt varför en person har internerats. Ibland kan emellertid en intern, som beskrivs som t.ex. ”tysk desertör” begått en kriminell handling eller uppträtt odisciplinerat under interneringen, men det innebär inte att kategoriseringen har ändrats. Jag har utgått från den första anteckningen om internen. Noterbart är också att interner från samma land, t.ex. Tyskland, kunde tillhöra vitt skilda kategorier, såsom politiskt aktiva (kommunister, socialdemokrater, spioner m.m.), desertörer, disciplinfall o.s.v.

Det finns ingen uppgift om flyktingkategorin när det gäller 129 interner, och i de flesta fall beror detta på att internens kartolin, med utförliga personuppgifter, inte är tillgänglig.⁹⁵ Varför kartolinen saknas kan jag bara spekulera kring, men förmodligen kan den ha följt med internen till en annan förläggning. I inskrivningsregistret framgår dessutom att flertalet interner, som saknar kartoliner, har internerats under slutet av lägertiden. Mitt antagande är därför att personalen inte var så noga med att skriva noteringar om internerna mot slutet av kriget, som man var under de tidiga krigsåren.⁹⁶

Tabell 5: Fördelningen bland de politiskt verksamma internerna i Smedsbo interneringsläger

Kategori	Antal
Quislingar	50
Kommunister	45
Spioner	28
Socialdemokrater	5
Antinazister	2
Pacifister	2
Syndikalister	2
Nazist	1
Scout - Esperantoförbundet	1
Uppgift saknas	4
Totalt	140

Källor: ”Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.”, ”Kortregister över flyktingar 1940-1945”, *Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo*

Tabell 5 visar att de politiskt aktiva Smedsbo-internererna inte var någon enhetlig grupp. Lägga märke till att jag i tabellen har inkluderat quislingar i denna kategori, trots att Socialstyrelsen placerat dem i gruppen observationsfall. Jag anser att det är mer korrekt att inräkna dem till de politiskt verksamma internerna, och enligt tabellen var quislingarna den största gruppen i den här flyktingkategorin. Övriga politiskt aktiva bestod bl.a. av 45 kommunister, och fem var socialdemokrater. Antalet spioner uppgick till 28 och bland dem fanns spioner från de två krigförande sidorna, d.v.s. både allierade och tyska agenter. Observera att till gruppen spioner räknades personer som misstänktes för spioneri, men de behövde nödvändigtvis inte vara dömda för illegal verksamhet. Det räckte med att t.ex. ha vissa kontakter eller att ha vistats på en olämplig plats för att bli spionmisstänkt. Vidare internerades två antinazister i Smedsbo, och det är två tyskar, vars politiska hemvist i övrigt är okänd, men av inskrivningsregistret framgår att de har flytt p.g.a. politiska förföljelser i sitt hemland. Dessutom inhystes två syndikalister, en nazistsympatisör samt en flykting, tillhörande Scouternas Esperantoförbund,

⁹⁵ Uppgifter saknas för 129 personer av 486, vilket innebär ca 25 %, vilket innebär att tabell 4 inte visar hela sanningen, men jag anser att tabellen ändå visar att alla flyktingkategorier fanns representerade i Smedsbo, samt att ingen kategori var överrepresenterad.

⁹⁶ Varje interns kartolin finns bevarad i kortregistret, och den innehåller utförligare information om internen än inskrivningsregistret. I inskrivningsregistret, som beskrivs under fotnot 1, finns en kolumn ”Kartolin erhållen” och där står datum, när personalen fått kartolinen t.ex. från ett annat interneringsläger. Ibland står det bara ”k” och då har förmodligen en kartolin skapats i Smedsbo. I vissa fall är kolumnen tom, eller innehåller ett streck, och då saknas kartolin för denna intern.

i lägre.⁹⁷ Om den sistnämnde internen står i kortregistret att han är en steward, som rymt från ett tyskt fartyg, samt att han är ”politisk flykting på grund av att han tillhört Scouternas Esperantoförbund. Uppger att han vid två olika tillfällen suttit fängslad i Tyskland för att han tillhört denna rörelse.”⁹⁸ En av syndikalisterna har lämnat Tyskland 1938 efter förföljelserna mot socialdemokrater och kommunister, och han har ”sedan sin hitkomst arbetat illojalt för syndikalisternas räkning” och har även ”erhållit kontantunderstöd från S.A.C”.⁹⁹ Ulrich Herz var en av pacifisterna, som internerades i Smedsbo, och hans liv beskrivs mer utförligt under rubriken ”Några interners levnadsöden”. Den andre pacifisten K. beskrivs i kortregistret som ”Pacifist. Bedrivit propaganda mot nazismen på svenska kryssaren ’Fylgia’ i Wilhelmshafen. Suttit i koncentrationsläger ca ett år i Tyskland.” Av lägerarkivets anteckningar kan man vidare utläsa att de politiskt verksamma kommunisterna inte var omtyckta av lägerpersonalen, och man uttrycker sig ofta mer nedsättande om dessa interner än om andra flyktingkategorier. Om dansken M. kan man läsa att han är aktiv kommunist och ”typisk ligist”. När M. kom till Sverige började han arbeta i skogen, men ”här propagerade han för sina kommunistiska idéer” och ”vägrade att arbeta”. Den tyske kommunisten K. har enligt kortregistret bedrivit kommunistisk propaganda, och har på sista tiden ”blivit ren lösdrivare och saknar fast bostad”. Vidare sägs A., aktiv kommunist med svenskt främlingspass, uppträda ”städse på ett synnerligen hånfullt och överlägset sätt”. Dessutom har A. och hans hustru ”alltid varit snyggt klädda, ofta besökt biografen och ätit ute på restauranter, vilket förefaller underligt i förhållande till den knappa inkomsten”. Slutligen har vi B., som har skrivit artiklar till det kommunistiska pressföretaget Ina-Press i Stockholm. B. har av mosaiska församlingar ansetts vara ”en tvivelaktig figur och har på sin tid varnat honom för att delta i någon som helst propagandaverksamhet”. Det här är endast några exempel, som hämtats ur lägerarkivet i Smedsbo, och liknande noteringar, av negativ art, finns nedskrivna om de flesta av de kommunistiskt aktiva internerna. Intressant nog har flera av de kommunisterna, som internerades i Smedsbo, efter interneringen blivit framträdande politiker i Tyskland, både i Östtyskland och i Västtyskland.¹⁰⁰ Några välkända namn är de östtyska kommunisterna *Karl Mewis*, *Anton Plenikowski* och *Paul Verner* samt *Gustav Gundelach*, västtysk kommunist, och den västtyske socialdemokraten *Herbert Wehner*.¹⁰¹

Desertörerna i Smedsbo var 73 till antalet och merparten, 62 interner, var tyska desertörer. Av dem återfanns 50 tyskar, 11 österrikare och en ungrare. Till de tyska desertörerna inräknades även personer, som inte var av tysk nationalitet, men som stridit tillsammans med den tyska armén.¹⁰² I Smedsbo inhystes, förutom nämnda desertörer, även sex finska desertörer samt

⁹⁷ Med *syndikalism* menas ”revolutionär riktning inom arbetarrörelsen som genom facklig kamp, framför allt strejk, vill överföra produktionsmedlen i löntagarnas ägo”. <http://www.ne.se/sok/syndikalism?type=NE>

⁹⁸ *Esperanto* är ett internationellt språk, som skapades under slutet av 1800-talet av polacken Ludvig L. Zamenhof. Syftet med språket är att stödja internationella kontakter, och Svenska Esperantoförbundet är politiskt neutralt samt religiöst obundet. <http://www.esperanto.se/vad/sef/>. Jag förutsätter att även Scouternas Esperantoförbund var partipolitiskt och religiöst obundet.

⁹⁹ S.A.C. (eller numera SAC) är en förkortning av *Sveriges Arbetares Centralorganisation*, och är syndikalisternas största fackliga organisation, som bildades 1910.

¹⁰⁰ Hellner, 1952, s.58

¹⁰¹ Müssener, 1971, s.140 f., även personregister s.642-679

¹⁰² För utförligare information om de tyska desertörerna, se min uppsats *De tyska desertörerna i Smedsbo – en beskrivning av Smedsbo interneringsläger med inriktning på de internerade tyska desertörerna*, opublicerad uppsats (Historia C) vid Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping, 2007

fem desertörer från en norsk polisförläggning. Finnarna var tre bröder, som tillsammans med två andra soldater, hade inkallats 1941, och led av ”krigströtthet”.¹⁰³ I maj 1944 rymde desertörerna till Sverige med en båt, och greps i Haparanda. De norska desertörerna kom i sin tur från en polisutbildning i Övertorneå, och de avvek från utbildningen, efter att ha brutit mot ”gällande permissionsbestämmelser”. I början av kriget skickades desertörer, som kom innanför Sveriges gränser, tillbaka till Norge eller Finland, men efter november 1942 förekom ingen mer avvísning av desertörer. Under åren 1942-44 var rutinen sådan att de först fördes till fängelse innan de kom till ett slutet interneringsläger. Från sensommaren 1944 skickades desertörerna direkt till ett interneringsläger - och vid denna tidpunkt hade också det stora ”desertörlägre” Vägershult öppnats och många skickades dit - med undantag för ett fåtal ”farliga” desertörer som fick sitta i fängelse under en längre tid.¹⁰⁴ Den förste tyske desertören kom till Smedsbo den 25/7, 1940, vilket påvisar att alla desertörer inte blev avvisade från Sverige i början av kriget. Inskrivningsregistret visar dessutom att det fram till år 1942 kom 15 tyska desertörer till Smedsbo, och detta bevisar att en del av desertörerna fick stanna i landet även före 1942.

När det gäller observationsfallen, som var en av flyktingkategorierna, så var flyktingar som man ville ha under uppsikt under en tid.¹⁰⁵ I Smedsbo dominerade de norska quislingarna bland de 89 observationsfallen, och enligt min undersökning internerades 50 quislingar i lägre. Därutöver innehöll denna kategori exempelvis utlänningar som på olika sätt kommit illegalt in i landet, sjömän som rymt från sina fartyg, och även någon intern som var ”oduglig för stridstjänst”. När det gäller quislingarna så visar anteckningarna i Smedsbos register att det finns två stora grupper av quislingar: dels de som påstår sig ha gått med i Nasjonal Samling därför att de var tvungna och inte varit aktiva i partiet, dels de som säger sig ha varit aktiva i Nasjonal Samling, men som numera tar avstånd från den nazistiska regimen.¹⁰⁶ Ett exempel på en intern i den första gruppen av quislingar är G, som beskrivs enligt följande: ”Efter den tyska ockupationen av Norge anmälde sig G. i november 1940 till N.S. Han säger att han blev rädd härtill av en bekant N.S.-man för att undgå obehagliga följder av en angivelse. Han påstår sig dock endast varit på möte en gång”. I den andra gruppen finns, t.ex. en norrman som varit anställd ”i norsk statstjänst efter den tyska ockupationen”, och även säger sig vara bekant med Vidkun Quisling. Denne intern ”säger sig ha förlorat tron på nyordningen i Norge genom vissa händelser han varit med om”, och han internerades i Smedsbo i oktober 1941.

Vidare var disciplinfallen flyktingar som helt uppträdde odisciplinerat, och därmed gick utanför gängse ordningsregler.¹⁰⁷ I Smedsbo fanns i denna kategori t.ex. interner, som var arbetsvägrare, sådana som ställt till oroligheter på andra förläggningar, uppträtt berusade och interner som misstänktes vara homosexuella. Ett av disciplinfallen vägrade, enligt

---

¹⁰³ Citattecknen kring ”krigströtthet” är direkt avskrivna från *RA SUKL: Smedsbo*, Voly m D1:1

¹⁰⁴ SOU 1946:36, s. 248 f.

¹⁰⁵ Hellner, 1952, s. 57

¹⁰⁶ Nasjonal Samling (förkortas N.S. i Smedsbos lägerarkiv) var ett norskt politiskt parti, vars partiledare var Vidkun Quisling. Partiet grundades 1933 och blev under 1930-talet allt mer nazistorienterat. Efter nazisternas ockupation av Norge 1940 blev Nasjonal Samling det enda parti, som tilläts i landet. Vid krigsslutet förbjöds Nasjonal Samling i Norge, och dess ledare Quisling blev avrättad. <http://www.ne.se/nasjonal-samling>

¹⁰⁷ Ibid.

kortregistret, ”att fullgöra några som helst passformaliteter” och han var ”dessutom illa tåld av kamraterna”. En annan intern hade vägrat att arbeta i skogen, och därför blivit internerad i Krampen, som var ett interneringsläger för sovjettryssar i Skinnskatteberg. I detta läger hade han tillsammans med andra interner tillverkat mäsik, som de sedan druckit och blivit berusade av. Därefter hade internerna uppträtt hotfullt mot personalen och ställt till ett upplopp på förläggningen. Den ovan nämnde utlänningen blev efter detta förd till Smedsbo.

Homosexuella betraktades, vilket tidigare nämnts, som disciplinfall, och i kortregistret kan man läsa följande om en sådan flykting: ”Han har umgåtts med en hel del homosexuella flyktingar i Stockholm. Han förnekar själv dylika anlag, men ett flertal andra flyktingar bekräftar misstanken”. Vidare står att läsa att han tidigare ”vistats dels i Stockholm, där han endast ’slagit dank’, och dels på missionsförbundets flyktingläger därifrån han blev avvisad på grund av homosexuella anlag”. Beträffande en annan intern står att ”han är starkt misstänkt för att vara homosexuell”.

Flyktingkategorin kriminella innehöll utlänningar som i sitt hemland dömts för brott, som inte hade med politik att göra.¹⁰⁸ Min undersökning visar dock att en del av brotten även begicks i Sverige innan interneringen i Smedsbo, och inte bara i flyktingens hemland. Det vanligaste brottet var stölder, och andra vanliga brott var bedrägeri, häleri och misshandel. Bedrägerierna kunde t.ex. vara checkbedrägeri eller förfalskning av kaffekort. Det rörde sig således mest om småbrott, och ingen tyngre kriminalitet. I lägerarkivet kan man t.ex. läsa om R. ”som beskrivs vara en lösdryvartyp”, och som gjorde sig ”skyldig till förseelser mot hotellstadgan/lämnat falska uppgifter om namn och födelsedata/ o. bedrägligt beteende/underlåtit betala restaurangnota”, eller om W. ”som vid ett par tillfällen 1941 övertalat personer som upplåtit bostad åt honom, att icke inpolisera honom, varjämte han vid belåning av ett par skridskor uppgivit falskt namn. Vid anhållandet av W. i september 1941 försökte han undkomma”. Internerna R. och W. är två typiska exempel på de utlänningar, som internerades, i gruppen kriminella. Värt att notera är dessutom att ett antal Smedsbo-interner, som inte blev internerade som kriminella, kom att begå brott under interneringstiden såsom stölder och misshandel. Detta skedde ofta under rymningsförsöken från lägret, då exempelvis cykelstölder var vanligt förekommande.

4.2.5 De internerade utlänningarnas senaste vistelseort före interneringen i Smedsbo interneringsläger

Tabell 6: De internerade utlänningarnas senaste vistelseort före interneringen i Smedsbo interneringsläger

Vistelseort	Antal interner
På olika platser i Sverige	337
På annan förläggning	77
I fängelse	72
På mentalsjukhus	6
Totalt	486

¹⁰⁸ Ibid.

Källa: "Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.", Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo.

Tabell 6 visar att merparten av de internerade utlänningarna, 337 personer, vistades i frihet på olika platser i Sverige innan de fördes till Smedsbo. Av inskrivningsregistret framgår att orterna där internerarna greps är utspridda över hela landet, men jag har ändå kunnat skönja vissa mönster beträffande interneringarna. De internerade desertörerna greps, naturligt nog, ofta i gränstrakterna mot Finland och Norge, och då i orter som Haparanda, Kiruna, Arjeplog, Särna och Torsby. När det gäller de politiskt verksamma internerarna vistades de vanligen i Göteborg eller Stockholm vid gripandet. Beträffande övriga kategorier av interner - de kriminella, observationsfallen och disciplinfallen - finns dock inget enhetligt mönster avseende senaste vistelseort före interneringen i Smedsbo.

Av tabell 6 framgår också att 77 av utlänningarna vistades i en annan förläggning före interneringen i Smedsbo. Flera interner kom från Långmora interneringsläger, som var närbeläget och dessutom inhyste samma utlänningskategorier, men många interner blev även förflyttade till Smedsbo från andra mer avlägsna förläggningar.¹⁰⁹ Vidare visar tabellen att 72 interner befann sig i fängelse innan de fördes till lägret. Flertalet av dessa interner kom från fängelset i Falun, beläget endast några mil från Smedsbo. Övriga interner hämtades från fängelser över hela landet.¹¹⁰

Slutligen befann sig sex interner på mentalsjukhus innan de omflyttades till Smedsbo, och flertalet av dem vistades på Sätters mentalsjukhus, som låg i närheten av interneringslägret.

4.2.6 Interneringstidens längd

Tabell 7: Interneringstidens längd i Smedsbo interneringsläger

Interneringstid, månader	Antal interner
0-11	459
12-23	14
24-35	9
36 -	4
Totalt	486

Källa: "Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.", Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo.

Tabell 7 visar att interneringstidens längd vanligtvis var mindre än ett år.¹¹¹ Endast 27 av de 486 internerarna var internerade i Smedsbo under längre tid än ett år. I sammanhanget kan det vara intressant att granska vilka kategorier av utlänningar, som internerades under längst tid,

¹⁰⁹ I inskrivningsregistret nämns, utöver Långmora, förläggningar som Berga, Kalhyttan, Kjesäter, Krampen, Lenhovda, Loka, Rengsjö, Röja, Stigamodal, Säter och Öteryd.

¹¹⁰ Fängelser som nämns i inskrivningsregistret är, förutom Falun: Göteborg, Gävle, Hudiksvall, Jönköping, Karlstad, Kristianstad, Linköping, Långholmen, Nyköping, Stockholm, Sundsvall, Svartsjö, Örebro.

¹¹¹ Interneringstiden är beräknad på den tid som interneren har vistats i Smedsbo. En del interner har t.ex. varit utskrivna en tid och därefter återkommit till lägret, men denna "tid i frihet" är således inte medräknad i interneringstiden.

och min undersökning påvisar här att de fyra interner, som internerades längre tid än tre år, tillhör kategorin politiskt aktiva flyktingar.¹¹² Tre av internerna var kommunister, medan den fjärde internen, enligt inskrivningsregistret, hade en mer tveksam politisk hemvist. När det gäller de nio internerna, med en interneringstid på 24 till 35 månader, tillhör sex av dem kategorin politiskt aktiva medan de övriga tre var tyska desertörer. Två av de politiskt aktiva var pacifister, därutöver fanns tre kommunister och en nazistspion. Angående internerna, som var internerade mellan 12 till 23 månader, så var åtta politiskt aktiva - sex kommunister samt två spioner - och därtill fanns sex tyska desertörer.¹¹³

Interneringstidens längd anger den tid som utlänningarna var internerade i Smedsbo, men det är viktigt att notera att en del interner tidigare hade varit inhysta i andra förläggningar eller varit i fängelse (se tabell 6). Det rör sig sammanlagt om 149 interner, som var frihetsberövade innan vistelsen i Smedsbo. Liknande förhållanden rådde efter utskrivningen från lägret, då 99 interner förflyttades till andra förläggningar, och 33 interner skickades till fängelse (tabell 8). Bland annat flyttades många av de tyska desertörerna till det nyöppnade interneringslägret i Vägershult, som speciellt var avsett för tyska desertörer. Sammanfattningsvis är därför interneringstidens längd många gånger missvisande, då internerna ofta förflyttades mellan olika läger och fängelser. Men jag anser att interneringstiderna, som överstiger ett år, ändå kan ge en fingervisning om vilka flyktingkategorier, som betraktades som mest ”farliga”. Min undersökning visar dessutom att vissa utlänningar under andra världskriget kunde interneras utan rättegång i över tre år enbart p.g.a. sin politiska hemvist. Utöver flyktingkategorin spelade även utlänningarnas uppförande en viktig roll för interneringstidens längd, men detta gällde främst disciplin- och observationsfallen. Om en utlänning skötte sig bra under lägervistelsen blev interneringstiden kortare. I lägerarkivet kan man exempelvis finna anteckningar som ”korttidsfall i händelse av gott uppförande”, ”torde kunna utskrivas efter några månader” och ”Bör observeras. Om hans uppförande är gott kan han kanske relativt snabbt komma ifråga till utskrivning”.

4.2.7 Utskrivningen av internerna i Smedsbo interneringsläger

Tabell 8: Orsaker till utskrivningen av interner från Smedsbo interneringsläger

Orsak till utskrivningen	Antal interner
Avresta inom Sverige	242
Fängelsevistelse	33
Hämtade till mentalsjukhus	6
Hämtade till sjukhus	1
Utvisade eller utresta ur Sverige	83
Överförda till andra läger	99
Rymt (ej utskrivna)	21
Uppgift saknas	1
Totalt	486

Källa: "Kronologiskt inskrivningsregister 1940-1945. Smedsbo förläggning för utlänningar.", Statens Utlänningskommissions arkiv: Andra världskrigets lägerarkiv. Smedsbo.

¹¹² Den längsta interneringstiden var 37 månader. De övriga tre internerna var internerade i vardera 36 månader.

¹¹³ Angående de två spionerna råder, enligt inskrivningsregistret, osäkerhet om vilken främmande makt de arbetade för. Spion 1 (nr 66 i inskrivningsregistret) är beskriven som ”agent från främmande makt, vilken?” och spion 2 (nr 68) dömdes till fem månaders fängelse för spioneri, ”ej riktat mot Sverige”.

Av tabell 8 framgår att majoriteten av utlänningarna blev kvar i Sverige efter interneringen i Smedsbo. En del av dem blev inte frigivna utan fördes till olika fängelser eller till andra interneringsläger. Vidare hade sju av internerna behov av vård, och hämtades därför till sjukhus eller mentalsjukhus. Tabellen visar även att 21 interner hann rymma innan utskrivningen och de återkom inte till lägret. Vid rymningar från Smedsbo var det annars vanligt att rymningarna kom tillbaka till lägret ganska omgående, och att rymningen gav dem disciplinstraff. Slutligen var det 83 av utlänningarna som blev utvisade ur Sverige, eller alternativt reste ut ur landet frivilligt. En del av kommunistympatisörerna avreste till Ryssland, annars var England eller Amerika ett vanligt resmål. Många av internerna reste, naturligt nog, tillbaka till sina hemländer, men man bör komma ihåg att de kommit till Sverige som flyktingar, och för en del fanns ingen möjlighet att återvända hem.

När det gäller de interner som överfördes till andra förläggningar, så överfördes de tyska desertörerna, som vistades i Smedsbo, till interneringslägret i Vägershult. Detta skedde den 20 september, 1944, då Vägershult började ta emot desertörer. Lägret hade tidigare använts som ett disciplinläger för norska flyktingar, som misskött sig i andra flyktingförläggningar.¹¹⁴ När Vägershultlägret hade öppnat kom inga fler tyska desertörer till Smedsbo. Övriga interner, som flyttades till andra läger, hamnade bl.a. i de slutna interneringslägren i Florsberg, Hälsingmo, Ingels (Sundtjärns förläggning), Säter samt Långmora.¹¹⁵

4.3 Några interners levnadsöden

4.3.1 Ulrich Herz

Tyske medborgaren *Ulrich Wilhelm Herz* internerades i Smedsbo den 20/3, 1940, och han var nummer sju i ordningen bland de inskrivna utlänningarna. Herz vistades i Stockholm, som också var hans hemort, då han internerades. Orsaken till interneringen var, enligt anteckningarna i kortregistret över flyktingar, att Herz var pacifist, och ”har bl.a. undertecknat en kallelse till kamratmöte för krigstjänstvägrare och övriga intresserade radikalpacifister i Stockholm”. Vidare står noterat att han är filosofie student, och ”har tillstånd att avlägga svensk fil.kand., men har ännu icke efter sex år kunnat avlägga denna”. Herz anser sig, enligt kortregistret, ”icke vara politisk flykting”. Beträffande Herz studier kan man i inskrivningsregistret läsa att han ”avlade fil.kand. examen under interneringstiden”, samt att han gift sig med sin fästmö, Birgit Landberg, vilket också skedde under de år han vistades i Smedsbo. Herz blev utskriven den 25/7, 1942, och var internerad i Smedsbo under två år och fyra månader.¹¹⁶

Gösta Larsson skriver i boken *Ulrich Herz. Flykting - folkbildare - fredskämpe*. att Herz föddes den 16 juni 1913 i den tyska staden Chemnitz.¹¹⁷ Larsson berättar att Herz familj har

---

¹¹⁴ Johansson, 2003, s.95

¹¹⁵ I inskrivningsregistret nämns även förläggningarna i Bäckehagen, Nissafors, Stigamodal, Voxna, Kalhyttan (Filipstad), Älgberget(Dala-Järna), Sofielund, Ryd, Köja, som läger dit en del av Smedsbointernerna fördes efter utskrivningen,

¹¹⁶ RA SUKL: Smedsbo, volym D1:1, D:7-8

¹¹⁷ Larsson, 2000, s.5

svenska rötter, vilket senare också bidrog till att han år 1934 sökte sig till Sverige.¹¹⁸ Herz var inte engagerad i något politiskt parti, och han beskrivs som en radikalpacifist med ett stort intresse för fredsfrågor.¹¹⁹ I Sverige arbetade Herz, vid sidan om sina studier i filosofi, psykologi och pedagogik, på Birkagårdens flyktingmottagning.¹²⁰

Varför internerades pacifisten Herz i Smedsbo? Kriminalpolisen höll, enligt Larsson, ett långt förhör med Herz den 6 december 1939, och orsaken till förhöret var att Herz hade ansökt om förlängt uppehållstillstånd. I ett PM, som skrevs vid sidan om det formella polisprotokollet och som sändes till Socialstyrelsen, misstänks Herz för att ”ha dolda syften när han drog ut på sina studier” och han hjälpte dessutom ”andra utlänningar att hålla sig undan”.¹²¹ Vidare spred Herz, som utländsk vapenvägrare, farliga läror, och han borde därför inte få undervisa ungdomar, vilket han gjorde i sitt arbete på Birkagården.¹²² Den 28 februari förhördes Herz ännu en gång av kriminalpolisen, som ville ha information om de s.k. kamratmöten, för pacifister, som han under hösten 1939 skickat ut kallelser till. I det andra förhöret konstaterades att Herz ”bevisligen medverkat i, ja, t.o.m. lett en för det svenska samhället antimilitarisk propaganda”, och kriminalpolisen bestämde att snabbt skulle lämna Sverige. Socialstyrelsen bestämde dock att Herz skulle interneras i Smedsbo, på de grunder, som redovisas i lägerarkivet, se ovan. Från februari 1940 kunde, som tidigare nämnts, Socialstyrelsen besluta att sända icke-önskvärda utlänningar till slutna förläggningar, istället för att utvisa dem ur landet.¹²³

I artikeln ”Utan dom och rannsakan. Ett fall av administrativt frihetsberövande under andra världskriget” skriver Tomas Hammar att Herz hämtades i sin bostad i Stockholm den 19/3 1940, och anlände till Smedsbo dagen därpå. Han fick vid anhållandet inte ta kontakt med yttervärlden, och fick heller inte veta varför han greps och senare förpassades till ett slutet interneringsläger. När Herz kom till Smedsbo förstod han att alla interner var i precis samma situation - ingen av dem visste interneringsorsaken eller hur länge de skulle få stanna på förläggningen.¹²⁴ Förhållandena i Smedsbo var, enligt Herz, ”fängselika”, men efter ett tag fick han i alla fall tillstånd att fortsätta sina studier, istället för att arbeta i kuvertverkstaden, vilket annars var det gängse arbetet för internerna i lägret. Vidare undervisade Herz andra interner i det svenska språket. Han avlade examen i statskunskap i juli 1941, och hans examen handlade om våra grundlagar, som bl.a. behandlar de mänskliga rättigheterna.¹²⁵ Vid återresan till Smedsbo efter tentamen blev pacifisten Herz, ironiskt nog, misstänkt för det sprängattentat, som hade inträffat på Krylbo station natten innan, och som riktade sig mot ett tyskt ammunitionståg.¹²⁶

---

¹¹⁸ Ibid., s.12 f.

¹¹⁹ Hammar, 2008, s.3

¹²⁰ Larsson, 2000, s.14 f.

¹²¹ Herz hade, enligt Larsson, hjälpt tre franska pacifister att lämna Stockholm . De tre pacifisterna hade rest till en sportstuga i Dalarna, och Herz hade underrättat polisen om detta. Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ Hammar, 2008, s.10 ff.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Larsson, 2000, s.26 ff.

¹²⁶ Ibid., s.30 f.

Enligt Smedsbo lägerarkiv skrev Herz i augusti 1940 ett brev till Socialstyrelsen där han ifrågasatte förpassningen till Smedsbolägre och krävde att interneringsbeslutet skulle upphävas. Den 29/8 beslutade Socialstyrelsen att Herz skrivelse ”inte skulle föranleda någon åtgärd”. Vidare framgår av lägerarkivet att Herz till Socialstyrelsen ansökte om att få vistas utom förläggningen under julhelgen 1940, men denna ansökan lämnades, precis som den nyss nämnda skrivelsen, utan åtgärd. Källmaterialet visar också att Herz haft permission ett antal gånger, bl.a. den 12 september 1941, då han avlade muntlig tentamen för professor Palander vid Socialinstitutet. Vid permissioner skulle Herz, liksom alla andra interner, anmäla sig till polisen med jämna mellanrum, för att få permissionssedeln bevitnad.¹²⁷

Herz blev frigiven från Smedsbo i juli 1942, och hans frigivning var av Socialstyrelsen förenad med stränga villkor: han fick kommunarrest i Uppsala stad, yrkesförbud, yttrandeförbud om sina pacifistiska åsikter och likaså om förhållandena i Smedsbo, och slutligen krävde Socialstyrelsen att Herz vänner skulle bekosta hans levnadsomkostnader i Sverige.¹²⁸ Han fick svenskt medborgarskap 1948, efter att ha fått avslag i en tidigare ansökan, och i anteckningar i hans akt står skrivet att ”Byråchef Wiman i utlänningskommissionen har för föredraganden (i justitiedepartementet) uppgivit att Ulrich Herz var ’den mest svårhanterade vi haft’, och att han fått den uppfattningen att Herz var en mystisk figur”.¹²⁹ Herz avlade 1948 fil.lic. examen i nationalekonomi, och har därefter gjort en stor insats som folkbildare. Han har bl.a. undervisat vid Uppsala universitet och vid olika folkhögskolor, bl.a. på Visingsö. Hans stora intresse för fredsfrågor har gjort att han fått medverka i olika FN-projekt. Herz är även känd som journalist och tv-producent. Ulrich Wilhelm Herz avled år 2001, 88 år gammal.

4.3.2. Herbert Wehner

Herbert Wehner, tysk politiker, kom till Smedsbo den 18/9, 1943. Han hade tidigare vistats i fängelse, först i Falun och sedan i Vänersborg, dömd till ett års straffarbete för ”olovlig underrättelseverksamhet och underlåten anmälan vid ankomst till riket”. Länsstyrelsen i Älvsborgs län hade utfärdat ett utvisningsbeslut den 21/7, 1943, men utvisningen kunde inte genomföras p.g.a. kriget. Därför placerades Wehner, liksom andra ”icke-önskvärda” utlänningar i en slutet interneringsläger. Han blev utskriven från Smedsbo den 21/7, 1944, och tillbringade således knappt ett år i förläggningen.¹³⁰

Wehner föddes den 11/7, 1906, och växte upp i Dresden. Hans far var skomakare och hans mor arbetade som sömmerska. I den tidiga ungdomen var han aktiv i syndikalisterna, men blev år 1927 medlem i *KPD*, Tysklands kommunistiska parti, och avancerade sedan snabbt inom partiet.¹³¹ När nazisterna kom till makten 1933 blev *KPD* förbjudet, men Wehner

---

¹²⁷ RA SUKL: Smedsbo, volym E1:1, F1:2

¹²⁸ Larsson., 2000. s. 32. Kommunarresten innebar att Herz inte fick lämna Uppsala stad utan polisens tillstånd. Yrkesförbudet betydde att han inte fick tjäna några pengar. Herz vänner på Birkagården skrev på ett kontrakt där de lovade att betala 5 kr/månad för hans försörjning.

¹²⁹ Hammar, 2008, s.20

¹³⁰ RA SUKL: Smedsbo, volym D1:1, D:7-8

¹³¹ Scholz, 1986, s.24 ff.

fortsätter att arbeta illegalt för partiet.¹³² Han tvingas dock till exil i Moskva under åren 1937-41, och blev då medlem i kommunistpartiets centralkommitté.¹³³

Nästa anhalt blir Stockholm, och dit anländer Wehner i februari 1941. Under den första tiden i Sverige arbetar han med att bygga upp det kommunistiska partiet i Tyskland med slutmålet att kunna krossa nazismen. Den 18 februari 1942 blir Wehner häktad då han befinner sig i sin bostad på Norra Stationsgatan i Stockholm. Senare blir han dömd till ett års fängelse för illegalt underrättelsearbete samt för att ha vistats i landet utan uppehållstillstånd.¹³⁴ I juni 1942 blir Wehner utesluten ur kommunistpartiet, och blir av partikamraterna anklagad för förräderi.¹³⁵ Efter fängelsetiden följer, som tidigare nämnts, internering i Smedsbo under september 1943- juli 1944.

Under lägervistelsen är Wehner till en början den ende kände kommunisten bland de dåvarande trettio Smedsbointernerna. Övriga kommunister, som tidigare varit internerade, har fått lämna lägret en kort tid innan hans ankomst. Wehner mår inte särskilt bra efter den långa fängelsevistelsen, och vid läkarundersökningen, som gjordes vid inskrivningen, klagar han över reumatiska besvär samt kraftlöshet och nedstämdhet. Men han återhämtar sig efter en tid i lägret. I slutet av oktober anländer några av Wehners bekanta från KDP-gruppen i Köpenhamn till Smedsbo, och då är han inte längre ensam ”kommunistintern”. Wehner arbetar, precis som de andra internerna, i Smedsbos kuvertverkstad, och som en ”intellektuell utlänning” får han av internerna uppdraget att vara förtroendeman. Det finns också möjlighet att läsa böcker och tidningar, och vänner skickar frukt, bröd och konserver till lägret. Men Wehner upplever ändå lägerlivet som ett ”helvete”. I februari 1944 skriver han följande: ”Lägret är fullt av utlänningar, men det är inte enbart politiska flyktingar” och konstaterar vidare att ”Vi kan inte göra annat än att härda ut”.¹³⁶

Efter utskrivningen från Smedsbo arbetar Wehner på en textilfabrik i Borås och senare som arkivarbetare på det Rasbiologiska institutet i Uppsala. Han återvänder till Tyskland 1946.¹³⁷ Wehner blir 1946 medlem i *SPD*, det tyska socialdemokratiska partiet, och blir snabbt en av partiets mest framträdande politiker. Han innehar posten som vice partiordförande 1958-83, samt är gruppleddare för SPD i förbundsdagen 1969-83, och samarbetar bl.a. med välkända politiker som *Willy Brandt* och *Helmut Kohl*. Wehner avlider den 19 januari 1990.¹³⁸

Ovanstående är en kort sammanfattning av Wehners liv, men hans förehavanden under vistelsen i Sverige under krigsåren kringgärdas än idag av en rad spekulationer. Bland annat diskuterar man fortfarande kring hans uteslutning ur KDP, och senare inträde i SDP, samt om han var skyldig till olaglig underrättelseverksamhet. I boken *Herbert Wehner in Schweden 1941-1945* konstaterar Michael F. Scholz, att de för Wehner ”ödesdigra åren mellan 1941 och 1946 är än idag inte är ordentligt utredda”, trots det stora antal biografier som har skrivits om

---

¹³² Scholz, 1995, s.12

¹³³ Ibid. s.20

¹³⁴ Scholz, 1995, s.55ff.

¹³⁵ Müssener, 1971, s.265

¹³⁶ Scholz, 1995,s.81 ff.

¹³⁷ Ibid. s.110 ff.

¹³⁸ <http://www.ne.se.www.bibproxy.du.se/herbert-wehner>

hans politiska gärning. Många av biografierna har, enligt Scholz, dessutom ett tendensiöst innehåll.¹³⁹ ¹⁴⁰ I en artikel i *Dagens Nyheter* skriven i mars 1957 hävdar Wehner själv att han absolut inte är någon "Sovjetspion" samt att han heller inte vistats olagligt i Sverige. Hans uppdrag var att illegalt arbeta mot Hitlerregimen för att kunna stärka motståndsrörelsen i Tyskland.¹⁴¹ Var Wehner spion eller inte? Spekulationerna kommer säkert att fortgå, men förmodligen kommer vi aldrig att få veta svaret på denna fråga.

4.3.3. Immanuel Birnbaum

Den tyske journalisten *Immanuel Birnbaum* internerades i Smedsbo den 20 april, 1942, och kom närmast från rannsakningsfängelset i Stockholm. I inskrivningsregistret står kortfattat skrivet att Birnbaum är "nazist" och tidigare har avtjänat "8 mån. straffarbete för spioneri". I Smedsbos kortregister konstateras angående intern nr 115, Birnbaum, att han "har av svensk domstol ådömts och sedermera avtjänat 8 månaders straffarbete för spioneri för Tyskland mot England (det var B. som angav Rickman). Utvisningsbeslutet kan för närvarande inte verkställas, då tyska myndigheterna vägra att taga emot honom på grund av hans judiska börd." Birnbaum skrevs ut från Smedsbo den 21/1, 1943, och avreste sedan till Solbackens sanatorium, som då var en flyktingförläggning.¹⁴²

Mina efterforskningar visar att Birnbaum inte var någon aktiv nazist - han var istället socialdemokrat och sedan 1917 medlem i SPD, *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, Tysklands socialdemokratiska parti.¹⁴³ Han föddes den 12/8, 1894, i Königsberg, och studerade, som ung, juridik och filosofi i Freiburg, Königsberg och München. År 1927 flyttade Birnbaum till Warszawa, och arbetade där som korrespondent för några tyska tidningar. När tyskarna invaderade Polen emigrerade han till Finland, och när det finska vinterkriget bröt ut, flyttade han till Sverige. År 1940 häktades Birnbaum, p.g.a. sin delaktighet i Rickmanaffären, och 1942 blev han, som ovan nämnts, internerad i Smedsbo.¹⁴⁴

I sammanhanget kan det vara intressant att berätta om den s.k. *Rickmanaffären*, som alltså medförde att Birnbaum blev internerad i Smedsbo. Alfred Rickman var en brittisk agent, som under vintern 1939-40 planerade ett sabotage mot de svenska järnmalmstransporterna från Oxelösunds hamn.¹⁴⁵ I sina memoarer, *Achtig Jahre dabei gewesen: Erinnerungen eines Journalisten*, berättar Birnbaum att han lärde känna Rickman genom en gemensam bekant, en tysk förläggare. Han skrev ett brev till en annan bekant, en tysk diplomat, som också verkade gentemot nazismen, och berättade om sina kontakter med Rickman. Birnbaum säger i sina memoarer att han naturligtvis inte visste om sabotageplanerna, när han nämnde Rickmans namn i brevet. Han kände heller inte till att hans korrespondens med utlandet blev granskad

---

¹³⁹ Scholz, 1995, s.7 f.

¹⁴⁰ I uppsatsen kan jag endast kortfattat beskriva Wehners tid i Sverige, och hänvisar i övrigt till Michael F. Scholz bok.

¹⁴¹ *Dagens Nyheter*, 1957-03-11

¹⁴² RA SUKL: Smedsbo, volym E1:1, F1:2

¹⁴³ SPD, *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, Tysklands socialdemokratiska parti, hade tidvis makten i Tyskland under mellankrigsåren. Partiet blev dock förbjudet efter nazisternas maktövertagande 1933. SPD nybildades i Västtyskland efter andra världskriget. <http://www.ne.se/spd>

¹⁴⁴ Müssener, 1971, s.646

¹⁴⁵ Munch-Petersen, 1987, s.175 f.

av utomstående.¹⁴⁶ Brevet lästes sedermera av den allmänna postkontrollen, och Birnbaum blev därigenom den person, som indirekt tipsade den svenska polisen om Rickmans organisation. Polisen grep sammanlagt 30 personer, däribland Rickman och hans svenska fästmö, och vid polisens husrannsakan hos Rickman upptäcktes sprängmedel, som kom från den brittiska ambassaden. Attentatsplanerna mot den svenska järnmalmsexporten blev därmed aldrig verkställda, och spionen Rickman dömdes 1940 till åtta års straffarbete, men benådades redan 1944.¹⁴⁷

I memoarerna berättar Birnbaum att polisen misstänkte honom för att vara nazistagent, eftersom han hade skrivit brevet till sin tyske bekant, och berättat om Rickman. Han blev därför under 1940 häktad under en kortare tid, och hamnade sedan i rannsakningsfängelset i Stockholm. De svenska myndigheterna fastslog att det inte fanns några möjligheter för Birnbaum att lämna landet, vilket också står i Smedsbos lägerarkiv (se ovan), och han internerades ”tillfälligt” i interneringsläger. Birnbaum frigavs inte förrän hans tyske brevmottagare 1943 blev hängd av Hitlerregimen, och han blev då fri från misstankarna om nazistspioneri. Beträffande interneringstiden berättar Birnbaum i sina memoarer att de svenska lägren inte var som några tyska koncentrationsläger, och att han i Smedsbo blev bekant med många intressanta personer, som senare blev kända politiker både i öst- och i väst. Dessutom fanns det möjlighet för hans familj att komma på besök, och han kunde ibland resa på permission till Stockholm. Birnbaum säger sig inte hysa något agg gentemot de svenska myndigheterna och deras behandling av hans fall, utan konstaterar att krigsåren var en svår tid som i Sverige präglades av misstänksamhet och ”Spionenfurcht”, fruktan för spioner.

Efter interneringstiden fick Birnbaum uppehållstillstånd i Stockholm, arbetstillstånd och det tidigare utvisningsbeslutet blev upphävt. Under åren 1945-46 arbetade han för svenska tidningar, såsom *Dagens Nyheter*, *Svensk Tidskrift*, *Industria*, *Svenska Dagbladet*. Efter att ha bott i Polen i tre år blev Birnbaum 1949 korrespondent för *Süddeutsche Zeitung*, och var under åren 1960-76 chefredaktör för nyss nämnda tidning. Han verkade som författare och journalist fram till sin död 22/3, 1982.¹⁴⁸

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det finns skilda uppgifter i källmaterialet angående Birnbaums roll som nazistspion. I Smedsbo lägerarkiv står som ovan nämnts, noterat att Birnbaum var ”nazist” och att han dömts ”för spioneri för Tyskland mot England”. I boken *Stockholm som spioncentral* finns ett kapital som behandlar den s.k. Rickmanligan, och där skriver författaren Wilhelm Agrell beträffande sabotageplanerna: ”Invid i det illegala arbetet var också den svenske antinazisten Ture Nerman samt - vilket visade sig fatalt - en landsflyktig tysk författare (Birnbaum, min anm.) som utgav sig för att vara antinazist men som angav de brittiska agenterna för den svenska polisen och därmed tillfogade den brittiska underrättelsetjänsten dess värsta motgång i Sverige under krigsåren”.¹⁴⁹ Birnbaum säger sig

---

¹⁴⁶ Birnbaum, 1974, s. 147 f. Observera att detta är Birnbaums egen version av händelsen, som hämtats ur hans memoarer.

¹⁴⁷ Munch-Petersen, s. 181f.

¹⁴⁸

http://www.nachlassdatenbank.de/viewsingle.php?category=B&person_id=40570&asset_id=45834&sid=6b8687f64a4daf561f3a2

¹⁴⁹ Agrell, 2006, s. 67f.

själv vara motståndare till nazismen och oskyldig till anklagelserna om spioneri, och Munch-Petersen menar detsamma och säger att Birnbaum oavsiktligt tipsade poliserna om Rickmans planer.¹⁵⁰ Klarlagt är, i alla fall, att Birnbaum - skyldig eller oskyldig - var frihetsberövad under tre år på grund av Rickmanaffären.

---

¹⁵⁰ Munch-Petersen, s. 181f.

5. Sammanfattande diskussion

Syftet med uppsatsen är att undersöka Smedsbo interneringsläger, en sluten disciplinförläggning för utlänningar under andra världskriget. Uppsatsens frågeställningar handlar om lägerverksamhetens organisation samt om de utlänningar, som internerades i förläggningen. För att kunna besvara frågeställningarna har jag främst använt mig av två sorters källmaterial, dels otryckt material från *Statens Utlänningskommissions arkiv*, och dels tryckt material från *Statens offentliga utredningar*. Det otryckta källmaterialet utgörs utvalda volymer från Smedsbo lägerarkiv, som finns bevarat på Riksarkivet i Stockholm. Min teoretiska utgångspunkt har varit Michel Foucaults disciplinerings teori, som lanserades i *Övervakning och straff: Fängelsets födelse* (1987). I boken ger Foucault en helt ny syn på dagens maktfördelning, som han kallar *den moderna disciplinen*. Han menar att straffen alltmer har övergått från kroppsstraff till olika typer av disciplinering. Nedan avser jag att diskutera och jämföra Foucaults teoretiska perspektiv med verksamheten i Smedsbo interneringsläger, samt även diskutera min undersökning i jämförelse med det aktuella forskningsläget.

Foucault talar om *den disciplinära enformighetens skyddade ort*, som kräver en sluten miljö för att möjliggöra en maximal övervakning av individerna. Han nämner olika institutioner, t.ex. fängelser, kloster och skolor, som är isolerade från omvärlden, och jag vill till dessa även tillfoga de slutna interneringslägren under andra världskriget. Smedsbo interneringsläger var avskilt beläget på landsbygden i Kopparbergs län, Dalarna, och de övriga slutna interneringslägren var förlagda på liknande platser. Placeringarna av lägren var en medveten strategi från myndigheternas sida, eftersom det var enklare att övervaka internerna på en isolerad plats långt ifrån storstäderna. Myndigheternas agerande stämmer väl överens med Foucaults teori om ”den disciplinära enformighetens skyddade ort”. Smedsbo lägret var visserligen inte kringgårdat av höga murar, som ett fängelse, utan av ett enkelt stängsel, men i praktiken var internerna ändå isolerade från omgivningen. Lägrets fritidsområde på fyra hektar var avspärrat för allmänheten, och internerna fick inte ha någon personlig kontakt med lägerpersonalen eller med det fåtal grannar, som bodde i närheten av lägerområdet. Kontakten med de anhöriga var därtill kraftigt begränsad genom en sträng brevcensur, och i början av lägertiden var det nästintill omöjligt att få permission eller att få ta emot besök från anhöriga. Vidare fanns restriktioner kring internernas radiolyssnande och tidningsläsande, vilket innebar att internerna inte fick veta vad som hände i den övriga världen.

Smedsbo var en s.k. *disciplinförläggning*, och enbart namnet indikerar att det handlar om en plats där människor har hamnat i uppfostringssyfte, d.v.s. för att bli disciplinerbara, vilket överensstämmer med Foucaults teori. Utöver en sluten miljö kräver den disciplinära tekniken *inrutningens princip* och i Smedsbo använde lägerledningen sig av olika scheman för att styra internernas dagliga liv. Det fanns exempelvis ordningsregler, ett detaljstyrt tidsschema för veckans alla dagar samt ett arbetsschema, som fördelade arbetsuppgifterna. Lägerpersonalen kontrollerade närvaron vid arbetspassen. Frånvaro från arbetet noterades nitiskt i arbetsjournalen, och bestraffades i form av utebliven arbetsförtjänst och indragna fickpengar. Internerna kontrollräknades varje timme, oavsett veckodag och tid på dygnet. Enligt

inrutningens princip blev internerna dessutom granskade ända in på bara kroppen, då de blev vägda i samband med veckobadet och vikten skrevs sedan ner i en ”badviktlista”.

Foucault menade att disciplinen fordrar en *hierarkisk övervakning*, där alla blir kontrollerade och synliggjorda. I Smedsbo fanns utmärkta möjligheter att övervaka internerna från lägrets huvudbyggnad, som var lägrets kärnpunkt och fungerade likt Panopticons torn. I byggnaden fanns både vaktlokalerna och personalbostäderna, vilket naturligtvis var extra passande ur övervakningssynpunkt. Vidare tillämpade lägerpersonalen *funktionella placeringar*, som innebär en bestämd placering för varje individ. I sovsalarna blev varje intern tilldelad en sängplats, och den fick inte bytas. Sovrummen fick inte ha någon personlig prägel med fotografier eller andra tillhörigheter. Varje individ skulle vara utbytbar i Smedsbos disciplinära system, och när som helst kunde rangordningen förändras. Ingen intern kunde känna sig säker på att få behålla sin plats i lägret - förflyttningar till andra förläggningar var t.ex. ganska vanligt förekommande.

Smedsbointernerna gjorde, naturligt nog, motstånd mot den disciplinära makten genom att exempelvis rymma från lägret, arbetsvägra eller simulera sjukdomar. De skickade även brev till myndigheterna och protesterade mot interneringarna. Lägerledningen bemötte protesterna med olika *straff*, som skulle verka korrektivt och upprätthålla en artificiell ordning. I Smedsbo förekom *ett mikrosystem av bestraffningar*, som styrdes av lägerreglementet, och internerna kunde exempelvis bli straffade för att de var lata, för dåligt beteende, för arbetsovilja eller för att de kom för sent till arbetet. Man kunde t.o.m. straffas för att man var sjuk. Det vanligaste straffet var att internen miste någon förmån, såsom fickpengar eller ett utlovat besök. En intern kunde i värsta fall råka ut för *degradering*, och då togs internen i förvar under en tid eller blev överförd till en annan sluten förläggning. Utvisning ur landet var också en sträng form av bestraffning. En degradering innebar att rangordningen i lägret blev förändrad, vilket stämmer överens med disciplinens teori om att människor är utbytbara. Det disciplinära systemet bestod inte enbart av straff, utan även av *belöningar*, som innebär *befordran*. I Smedsbo kunde befordran bestå utav arbetspremier eller permission, men den största och bästa belöningen var givetvis att bli utskriven från lägret och att få stanna i Sverige. De interner, som var skötsamma, blev tidigt utskrivna.

Min undersökning visar dock att utskrivningarna inte enbart berodde på internens skötsamhet, utan bestämdes även av flyktingens kategoritillhörighet. De utlänningar, som hade längst interneringstid, tillhörde kategorin politiskt aktiva flyktingar med kommunistiskt sympatier, och även några tyska desertörer. Fyra interner var internerade i Smedsbo tre år eller längre, och orsaken var deras politiska engagemang. Därutöver fanns nio utlänningar som vistades i lägret mellan 35-24 månader, och majoriteten av dem var också politiska flyktingar. Utlänningarna förpassades till de slutna flyktingförläggningarna utan rättgång, och visste inte varför de internerats och inte heller hur länge de skulle vara frihetsberövade. Internen Herbert Wehner, som blev inspärrad i Smedsbo p.g.a. av sina kommunistisympatier, konstaterar att ”vi kan inte göra annat än att härda ut”. I början av kriget fanns endast lägren i Långmora och Smedsbo och där hamnade alla utlänningar, oavsett flyktingkategori och politisk tillhörighet, och detta innebar ytterligare psykisk anspänning för de redan hårt ansatta internerna.

Lindner hävdar, angående interneringarna, att de var godtyckliga, och att personligheten var mer viktig än utlänningens ideologiska hemvist. Min åsikt är emellertid att den ideologiska tillhörigheten spelade stor roll vid interneringarna, vilket det stora antalet kommunister ger en antydning om. Det var ingen slump att de politiskt aktiva flyktingarna hamnade i interneringslägren, utan istället ett medvetet tillvägagångssätt från myndigheternas sida. Anteckningarna i Smedsbos lägerarkiv visar att det fanns en stor rädsla för kommunismen under de första krigsåren. Kommunistiskt aktiva interner beskrevs som farliga, och man använde även andra nedsättande attribut, för att beskriva dem. Beträffande disciplinfallen och observationsfallen anser jag däremot att utlänningens personlighetsdrag hade en avgörande betydelse vid interneringsbeslutet. Det räckte att avvika från ett allmänt beteende för att bli klassad som ett disciplinfall. Homosexuella ansågs exempelvis som avvikande personer, och en sådan läggning kunde vara tillräcklig för att bli ansedd som disciplinfall och bli förpassad till ett slutet interneringsläger. Johansson förklarar interneringarna som en förebyggande åtgärd från myndigheterna, för att de aktuella utlänningarna inte skulle skada rikets säkerhet, och det låter som en rimlig slutsats. Dessutom menar han, liksom Lindner, att interneringarna var en form av social disciplinering, något som tidigare har diskuterats i denna uppsats.

När det gäller de fem flyktingkategorier, som internerades i lägren, visar undersökningen att alla kategorier - desertörer, disciplinfall, kriminella, observationsfall, politiskt aktiva - fanns representerade i Smedsbo. I början av lägertiden var det främst politiska flyktingar som internerades i förläggningen, och då främst kommunister, men även socialdemokrater och t.o.m. ett par pacifister. Det stora antalet kommunistiska flyktingar i lägren berodde, enligt Peters, på det spända politiska läget och en ”antikommunistisk vind”, som blåste genom Sverige. Müssener förklarar interneringar på liknande sätt som Peters, och talar om en ”hysterisk och antikommunistisk stämning”. De två forskarna hävdar att det mest var politiskt aktiva flyktingar, som internerades i Smedsbo, och framförallt tyska kommunister. Min undersökning visar dock att lägerklientelet varierade med tiden. Den första tiden dominerade de politiskt aktiva internerarna, och från 1942, då den tyska krigslyckan började vända, anlände tyska desertörer och quislingar, d.v.s. nazistvänliga norrmän, till lägret. När det gäller quislingarna, så blev de av Socialstyrelsen kategoriserade som observationsfall, men jag har valt att göra en annorlunda indelning och istället inkludera dem i gruppen politiskt aktiva interner. Jag anser att de genom sitt medlemskap i *Nasjonal Samling* har tagit aktiv politisk ställning för nazismen. Undersökningen visar att quislingarna, som uppgick till sammanlagt femtio interner, var den största gruppen av politiska flyktingar i Smedsbo. Kommunistsympatisörerna var i sin den näst största gruppen med fyrtiofem interner. Mot slutet av lägertiden, när kriget i stort sett var avgjort fanns inte längre något större intresse av att internera de politiskt aktiva flyktingarna, och vid denna tid bestod klientelet mest av disciplinfall och observationsfall. Müssener konstaterar att majoriteten av de politiskt aktiva flyktingarna blev frigivna under sommaren och hösten 1943, och det överensstämmer även med mina efterforskningar.

De slutna flyktingförläggningarna har ibland kallats för koncentrationsläger, och ett aktuellt exempel är boken *Svenska koncentrationsläger i tredje rikets skugga*, som är skriven av Berglund & Sennerteg (2009). De använder den uppseendeväckande termen

koncentrationsläger i bokens titel, men säger samtidigt att det är en problematisk definition. De har därtill anammat Anne Applebaums mildare beskrivning av ett koncentrationsläger som ”en plats dit en person förs inte på grund av det hon eller han *gjort* utan på grund av det han eller hon *är*”. Jag anser dock att Berglund & Sennerteg är ute på fel väg när de använder ett så starkt och värdeladdat begrepp som koncentrationsläger för att beskriva den svenska lägerverksamheten under andra världskriget. Behandlingen av de internerade flyktingarna var inte human, vilket den aktuella forskningen överlag är ense om, men att tala om svenska koncentrationsläger är en grov överdrift. Peters benämner lägren som ”politische Zwangseinweisungs-lager” och det är en titel, som jag hellre föredrar, men ändå med viss reservation, eftersom alla interner faktiskt inte var politiskt aktiva.

Avslutningsvis har de slutna disciplinföreläggningarna under lång tid varit bortglömda och i stort sett okända för gemene man. Jag menar också att denna glömska har skett med myndigheternas goda minne, då lägerverksamheten är en skamfläck när det gäller bilden av ett neutralt Sverige under andra världskriget, och man har hellre velat lyfta fram positiva insatser, som t.ex. aktionerna med de vita bussarna. Det är först under senare år som interneringslägren har uppmärksammats inom historieforskningen, och då endast av ett fåtal historiker. De undersökningar, som hittills har gjorts, handlar främst om vissa flyktingkategorier eller enstaka nedslag i föreläggningarna, för att studera en viss person eller en särskild händelse, och ger ingen heltäckande bild av lägerverksamheten. Källmaterialet, som finns på Riksarkivet, är välbevarat och i stort sett intakt, och det finns därför möjlighet att undersöka verksamheten i de andra slutna föreläggningarna, som ingick i den s.k. lägerarkipelagen. Det är också enkelt att, med hjälp av lägerarkiven, undersöka behandlingen av enskilda flyktingar under andra världskriget. Jag hoppas att forskningen ska fortgå inom detta historiska fält, och kommer att fortsätta mina efterforskningar i lägerarkiven, trots att den här uppsatsen nu har kommit till sin slutpunkt. Under uppsatsarbetet har jag många gånger förundrats över hur människorna behandlades i disciplinföreläggningarna, och hur människosynen skiljer sig milsvida från dagens värderingar. Men dagens historiker har inte som uppgift att moralisera över handlingar från flydda tider, utan ska istället redogöra för det som faktiskt har inträffat. Johansson menar att ”interneringsförfarandet måste sättas in i sin samhällskontext”, och jag tycker att hans konstaterande hjälper oss till historisk förståelse för de svenska myndigheternas agerande under andra världskriget.

6. Källor och litteratur

6.1 Otryckta källor

Riksarkivet Stockholm

Statens Utlänningskommissions arkiv:

Andra världskrigets lägerarkiv:

Smedsbo

Volym D1:1: Kortregister över flyktingar 1940-45

Volym D1:7-8: Kronologiskt inskrivningsregister 1940-45

Volym D1:11: Arbetsjournaler 1940-45

Volym E1:1: Inkommande skrivelser 1940-46

Volym F1:1: Handlingar angående interner: förpassningar

Volym F1:2: Handlingar angående interner: permissioner

6.2 Tryckta källor

Svensk författningssamling: 40/92 Kungörelse med vissa föreskrifter angående utlännings omhändertagande i förläggning

SOU 1945:1 *Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av flykting i anstalt eller förläggning*. Stockholm 1945

SOU 1946:36 *Betänkande angående flyktingars behandling*. Socialdepartementet Stockholm.

6.3 Elektroniska källor

Anne Applebaum.com: <http://www.anneapplebaum.com/anne-applebaum/> , 2011-10-05

Das Bundesarchive, Birnbaum Immanuel (1894-1982) ,

http://www.nachlassdatenbank.de/viewsingle.php?category=B&person_id=40570&asset_id=45834&sid=6b8687f64a4daf561f3a2

Hammar Tomas, ”Utan dom och rannsakan. Ett fall av administrativt frihetsberövande under andra världskriget”. *Scandia*, 20008. <http://www.tidskriftenscandia.se/?q=node/3> (Artikeln publicerades ursprungligen i *Scandia* 2001:2).

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *asylrätt*

<http://www.ne.se/asylr%C3%A4tt>, 2011-07-10

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *flykting*

<http://www.ne.se/flykting>, 2011-07-10

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *Gustav Möller*

<http://www.ne.se/gustav-m%C3%B6ller>, 2011-08-16

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *Herbert Wehner*

<http://www.ne.se.www.bibproxy.du.se/herbert-wehner>

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *internering*

<http://www.ne.se.www.bibproxy.du.se/lang/internering/212593>, 2011-07-13

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *Kopparbergs län*

<http://www.ne.se/kopparbergs-l%C3%A4n>, 2011-07-20

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *Michel Foucault*

<http://www.ne.se/michel-foucault>, 2011-08-24

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *Nasjonal Samling*

<http://www.ne.se/nasjonal-samling>, 2011-07-10

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *SAC*

http://www.ne.se/sac?i_h_word=SAC+Syndikalisterna, 2010-12-31

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *SPD*

<http://www.ne.se/spd>, 2011-02-05

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *syndikalism*,

<http://www.ne.se/sok/syndikalism?type=NE>, 2010-12-29

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *Tage Erlander*

<http://www.ne.se/tage-erlander>, 2011-08-16

Nationalencyklopedin på Internet, sökord: *Utlänningskommissionen*,

<http://www.ne.se.www.bibproxy.du.se/utl%C3%A4nningskommissionen>, 2011-07-13

Svenska Esperantoförbundet. <http://www.esperanto.se/vad/sef/>, 2010-12-31

6.4 Litteratur

Af Geijerstam Sven, *Flyktingarna i Sverige*. Bra att veta nr 6. Stockholm: P A Nordstedt & Söners förlag, 1951

Agrell Wilhelm, *Stockholm som spioncentral*, Lund: Historiska media, 2006

Berglund Tobias & Sennerteg Niclas, *Svenska koncentrationsläger i tredje rikets skugga*. Stockholm: Natur och kultur, 2009

- Birnbaum Immanuel, *Achtig Jahre dabei gewesen: Erinnerungen eines Journalisten*, München: Süddeutscher Verlag, 1974
- Dahlgren Stellan & Florén Anders, *Fråga det förflutna: en introduktion till den moderna historieforskningen*. Lund: Studentlitteratur, 1996
- Foucault Michel, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag, 1987
- Grahn Susanne, *De tyska desertörerna i Smedsbo – en beskrivning av Smedsbo interneringsläger med inriktning på de internerade tyska desertörerna*, opublicerad uppsats (Historia C) vid Höskolan för lärande och kommunikation, Jönköping, 2007
- Gyllenhaal Lars, *Tyskar och allierade i Sverige: Svensk krigshistoria i nytt ljus*, Stockholm: Fischer & Co, 2011
- Hellner, Kerstin, *De landsflyktiga och Sverige*. Studentföreningen Verdandis småskrifter nr 524. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1952
- Johansson Anders, *Den glömda armén: Norge - Sverige 1939-1945*, Stockholm: Fischer & Co, 2005
- Johansson Jesper, *Vägershult – en disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under andra världskriget*. Växjö: Svenska emigrantinstitutets skriftserie, 16, 2003
- Larsson Gösta, *Ulrich Herz. Flykting - folkbildare - fredskämpe, en krönika*. Eget förlag: Danderyd, 2000
- Lindner Jörg, ”Svenska interneringsläger under andra världskriget. Diskriminering, degradering och disciplinering”, *Arbetshistoria* nr 69. Stockholm, 1994
- Munch-Petersen Thomas, ”Confessions of a British agent: Section D in Schweden, 1938-1940, *Utrikespolitik och historia: Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987*, i red: Johansson Alf W. & Wahlbäck Krister, Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1987
- Müssener Helmut, *Die deutschsprachigen Emigration in Schweden nach 1933: Ihre Geschichte und kulturelle Leistung*, Uppsala, 1971
- Nilsson Roddy, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen: Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet*, Lund: Lund University Press, 1999
- Peters Jan, *Exilland Schweden: Deutsche und schwedische Antifaschisten 1933-1945*, Berlin: Akademie-Verlag, 1984
- Rehn Siv, *Internerad i norra Sverige: Krigsmaktens och Utlänningskommissionens interneringsläger i Norr- och Västerbotten under åren 1940-1945*. Stockholm: Probus, 2002
- Riksarkivets beståndsoversikt: Del 5, Band 2, Centrala myndigheter och domstolar, internationella organ, Bd 2, Myndigheter M-Ö, internationella organ*. Skrifter utgivna av Riksarkivet: 8. Stockholm, 1999

Scholz Michael F., *Herbert Wehner in Schweden 1941-1946*, München: Oldenbourg 1995

Scholz Günther, *Herbert Wehner*, Düsseldorf: ECON, 1986

Wehner Herbert, "Erklärung zu einer Veröffentlichung der Zeitung", *Dagens Nyheter* 1957-03-11